

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav východoevropských studií

Diplomová práce

Bc. Tereza Klimánková

Vývoj „druhého lokálu“ v ruštině 19. a 20. století

The development of the „second locative“ in 19th and 20th century
Russian

Praha 2017

Vedoucí práce: Doc. Dr. phil. Markus Giger

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 27. července 2017

.....

Bc. Tereza Klimánková

Poděkování

Děkuji vedoucímu své diplomové práce Doc. Dr. phil. Markusovi Gigerovi za cenné rady a připomínky, které mi během psaní předkládané práce poskytl.

Abstrakt

Diplomová práce se zaměřuje na historický vývoj lokálu a jeho variant v ruštině, zejména v 19. a 20. století. Na základě poznatků z teoretické části byla provedena analýza dokladů, které poskytl ruský národní korpus. Lexémy, které mohou tvořit tzv. druhý lokál, byly rozděleny do tří skupin. Zjistili jsme, že zhruba během 30. let 20. století se postupně změnil ráz užívání „druhého lokálu“, což ilustrují výsledky analýzy z první skupiny lexémů, pro které je užití formy druhého lokálu obligatorní. Dále jsme zjistili, že ve skupině, pro kterou je charakteristické variabilní užití lokálových koncovek, se objevují jisté tendence k rozlišení významů mezi lexémy s lokálovými koncovkami. U třetí skupiny, kdy koncovka lokálu rozlišuje význam, jsme zjistili, že jsou pozorovatelné jisté tendence, které sjednocují významy lexémů s lokálovými koncovkami a volba koncovky tak neurčuje striktně sémantický ráz lexému.

Klíčová slova

Deklinace; substantivum; ruština; druhý lokál; 19. stol.; 20. stol.; korpusová lingvistika

Abstract

In this diploma thesis, we are focusing on the historical development of the locative case and its variety in Russian language, especially in 19th and 20th century Russian. Based on our knowledge from the theoretical part we analyzed samples from national corpus of Russian language. Words, which can use the second locative case, were divided into three groups. We found out that approximately during 1930's appeared evidence of change in use of the local case ending. This is described by the results from the analysis of the lexemes of the first group, where is the use of the second locative obligatory. We also found out, that in the group, where use of locative endings varies, there are some tendencies to distinguish the meaning of the lexemes with the local case endings. In the third group, where the local case endings distinguish meaning of the word, we can claim that there are evidence of the tendencies to unify meaning of the nouns in the local case. Therefore, the choice of the ending does not strictly determine the meaning of the word.

Keywords

Declension; noun; Russian; second locative; 19th century; 20th century; corpus linguistics

Obsah

1	Úvod.....	8
2	Pádový systém ruštiny.....	10
2.1	Koncovky nepodmíněné zakončením kmene.....	11
2.1.1	Genitiv singuláru na –u	11
2.1.2	Nominativ plurálu na –a.....	13
2.1.3	Nominativ plurálu na –e.....	13
2.1.4	Genitiv plurálu s nulovou koncovkou	14
3	Druhý lokál	15
3.1	Historický diskurz	15
3.1.1	Staroslověnská substantiva.....	16
3.1.2	O-kmeny.....	17
3.1.3	U-kmeny.....	18
3.1.4	Vzájemné vztahy mezi o-kmeny a u-kmeny	20
3.2	Substantiva s druhým lokálem	21
3.2.1	Vlastnosti substantiv tvořících druhý lokál	21
3.2.2	Seznam substantiv	23
3.3	Sémantika druhého lokálu.....	24
3.4	Druhý lokál v paradigmatickém systému.....	26
4	První lokál	28
5	Předložky pojící se s druhým lokálem	30
5.1	Předložka <i>в</i>	31
5.2	Předložka <i>на</i>	32
6	Výběr slov pro analýzu	33
7	Obligatorní užití koncovky -u	38
7.1	Год	38
7.2	Берег	43
7.3	Век	46
7.4	Лес	49
8	Variabilní užití koncovky –u.....	52
8.1	Дым.....	52
8.2	Уголок	57
8.3	Чай	60
8.4	Дуб	62

9	Lexémy, u nichž výběr koncovky rozlišuje význam.....	66
9.1	Край.....	66
9.2	Род.....	69
9.3	Ход.....	72
9.4	Круг.....	75
10	Závěr.....	78
11	Seznam použité literatury:.....	79
12	Seznam Obrázků.....	80
13	Seznam zkratk.....	82
	Příloha 1.....	I
	Příloha 2.....	VI
	Příloha 3.....	VIII

1 Úvod

Problematika tzv. „druhého lokálu“ je v dnešní době v rámci gramatiky stále aktuálním tématem. V průběhu dvacátého století se změnil charakter užívání substantivních lokálových koncovek maskulina singuláru. V dnešní době se dokonce hovoří o jisté tendenci k ustupování druhého lokálu. V rámci této diplomové práce jsme se proto rozhodli na základě dokladů získaných z ruského jazykového korpusu rozebrat, jak se změnilo užívání substantivních lokálových koncovek maskulina singuláru především v 19. a 20. století.

Tato práce si klade za cíl přiblížit problematiku druhého lokálu se zaměřením na vývoj této variantní pádové koncovky. Dále pak na základě analýzy dokladů získaných z ruského národního korpusu zjistit, jak se tato koncovka vyvíjela u uživatelů ruštiny. Zaměříme se na otázky týkající se sémantiky, budeme zjišťovat rozdíl mezi větami, ve kterých je užito koncovky tzv. „prvního lokálu“ a „druhého lokálu“. Cílem je také určit, zda se na výběru lokálové koncovky podílí i syntax, zejména přítomnost přívlastku shodného.

V teoretické části práce se nejprve dotkneme obecných poznatků týkajících se pádů a pádového systému ruštiny. Popíšeme, co to je pád a jakou může mít funkci. Zběžnou charakteristikou pádu se dostaneme k problematice užší, a to koncovkám, které nejsou podmíněné zakončením kmene. Tyto koncovky se projevují právě jako problematická místa v paradigmatu ruštiny. V kapitole Koncovky nepodmíněné zakončením kmene uvedeme kontext, ve kterém jmenujeme pády s obdobnou charakteristikou jako druhý lokál, tedy pády, které mají variantní pádové koncovky. Poté se budeme koncovkou přímo na problematiku druhého lokálu. V rámci této stěžejní kapitoly teoretické práce přiblížíme, jak druhý lokál vznikl, jaké vlastnosti mají substantiva, která druhý lokál tvoří a jaká je jeho sémantická povaha. Tuto variantní pádovou koncovku přiblížíme také v kontextu paradigmatického systému a zaměříme se na předložky, které se s druhým lokálem pojí.

V praktické části diplomové práce pak provedeme analýzu několika lexémů. Jelikož doklady z korpusu ukazují také rok vzniku a rok vydání textu, ve kterém se

hledaný lexém nachází, porovnáme mezi sebou doklady v časové rovině a zaměříme se na to, bude-li zřetelný rozdíl mezi větami napříč časového spektra.

V teoretické části budou jmenována některá substantiva ve staroslověně. Pro tyto případy bude použita latinka se speciálními znaky, jako je písmeno Ъ, tvrdý jer (Ъ) či měkký jer (ь). Tato slova budou zdůrazněna kurzívou, pokud se nebude jednat o tabulku, kde budou lexémy zaznamenány v azbuce a bez kurzívy.

V obou částech se pak budou vyskytovat ruská slova. Pro tyto nebude použit přepis latinkou, nýbrž budou ponechána v azbuce a budou odlišena od ostatních také kurzívou.

V praktické části budou hypotézy ilustrovány příklady. Všechny příklady, není-li uvedeno jinak, budou čerpány z národního korpusu ruského jazyka (NKRJa).

2 Pádový systém ruštiny

Než se přesuneme k úzce zaměřenému lokálu a jeho variantním koncovkám v ruském jazyce, uvedeme na úvod stručnou charakteristiku pádů obecně s přihlédnutím k lokálu, jeho významu a jeho funkci.

Pád lze charakterizovat jako formu slova. Vyjadřuje různé vztahy mezi jednotlivými slovy či skupinami slov. Díky této funkci vyjadřování se využívá zejména v syntaxi. Nemůže však fungovat pouze v této části gramatiky, jelikož každý z pádů nese svou funkci, která umožňuje v různých spojeních reprezentovat specifické vztahy. Pokud se forma kteréhokoli pádu vytrhne z kontextu, bude postrádat svůj smysl. Důvodem je, že pádová forma nemá ani tak vyjadřovat smysl, jako má vyjadřovat vztah: „...нельзя признать правильным утверждение, что падежная форма сама по себе «ничего не значит». Падежная форма, вырванная из контекста, лишена смысла, ибо она выражает отношение, а для осуществления какого-либо отношения необходимо наличие двух членов.“¹

Isačenko (1954: 129) přichází k závěru, že pokusy o ustanovení jednoho, popřípadě obecného, významu neodráží teorii o živém fungování jazyka. Tvrdí, že jediným východiskem této klasifikace je odlišení dvou linií, a to gramatické a lexikální. Nutno dodat, že v rámci diplomové práce budou zahrnuty obě dvě linie, jak gramatické, tak i lexikální.

Co se týče funkcí pádu, nejdůležitější je funkce syntaktická, díky které pády, jak již bylo řečeno, vyjadřují vztahy. Ovšem i zde se najde výjimka, kterou tvoří právě předložkový lokál. Výjimek v ruském pádovém systému je vícero, některé z nich jmenujeme v následující kapitole. Jedná se totiž o koncovky, které nejsou podmíněné zakončením kmene.

¹ ISAČENKO, Aleksandr Vasil'jevič. *Grammatičeskij stroj russkogo jazyka v сопоставлении с словацким: морфология*. Bratislava: Izdatel'stvo Slovackej akademii nauk, 1954, s. 127.

2.1 Koncovky nepodmíněné zakončením kmene

Ruský pádový systém v sobě nese hned několik problematických jevů, díky kterým existuje nejeden názor na počet pádů v ruském substantivním paradigmatu. Jeden z těchto problematických jevů se týká i lokálu. Tento pád totiž v určitých situacích připouští, ba někdy i dokonce přikládá, užití dvou variantních koncovek.

Předtím, než se však budeme podrobněji věnovat problematice variantní pádové koncovky lokálu, zaměříme se na obecnější uchopení problematiky.

V ruském pádovém systému se nacházejí substantiva, která jsou zakončená nestandardní pádovou koncovkou. Tato situace nastává, pokud se jedná o koncovky, které nejsou podmíněné zakončením kmene. Tyto koncovky se užívají buď jako variantní či jako jediné možné, obligatorní. Podle Ďuroviče (1964: 72-80) je takových koncovek, potažmo pádů, v současné ruštině hned několik, a to pro každý skloňovací typ. Nejpočetnější je skupina variantních koncovek v prvním skloňovacím typu. U maskulin se jedná o genitiv singuláru na -u, lokál singuláru na -u, nominativ plurálu na -a, nominativ plurálu na -e a genitiv plurálu s nulovou koncovkou. U neuter se jedná o nominativ plurálu zakončený na -i, genitiv plurálu zakončený na -of. Pro druhý skloňovací typ je to koncovka genitivu plurálu na -ej, u třetího skloňovacího typu se jedná o instrumentál plurálu na -mi, instrumentál singuláru na -iju a genitiv plurálu s nulovou koncovkou.

Jelikož je počet těchto koncovek značný, uvedeme pouze základní charakteristiku variantních flexí pro maskulina z první skloňovací skupiny. Vynecháme však lokál singuláru na -u, jelikož se jedná o středobod této práce a bude mu později věnována větší pozornost v samostatné kapitole.

2.1.1 Genitiv singuláru na -u

Koncovka genitivu singuláru na -u, která se v konečné grafické podobě zaznamenává -y/-jo existuje vždy jako paralela pro základní koncovku -a. Užití této

variantní koncovky je nutné přizpůsobit několika restrikcím. Jedná se o lexikální a funkční restrikce.

Lexikální restrikce vyznačují určitý repertoár lexémů, u kterých je tvorba této koncovky možná. Nelze je však obsáhnout žádným všeobecným pravidlem. Při tvorbě této variantní pádové koncovky je nutné se řídit údaji v normativních slovnících. Mezi lexémy připouštějícími genitiv singuláru na -u lze však vymezit určité sémantické skupiny. Jedná se, mimo jiné, i o substantiva látková² (Ďurovič 1964: 73-74).

Funkční restrikce omezují užití Gen. Sg. pouze na slova, která prošly lexikálním výběrem, a která používají tuto koncovku pouze v některých syntaktických funkcích či spojeních.

Gen. Sg. na -u se používá u lexémů, který nemají společný lexikální význam³ při označení množství nebo části celku. Z toho důvodu je označován jako partitiv (Isačenko 1954: 159). Při spojení s přívlastkem však tato slova mohou mít také koncovku -a.

Gen. Sg. na -u se užívá také například při negaci či spolu s předložkou *без*, dále pak v některých spojeních s předložkami *до, из, от, с*, přičemž se přízvuk přesouvá na předložku. Tato spojení jsou ovšem náchylná k adverbializaci či jinému typu lexikalizace. Tato spojení jsou ovšem náchylná k adverbializaci či jinému typu lexikalizace. Běžné je také užití „nekodifikované“ koncovky ve frazeologických spojeních.

Užití této variantní pádové koncovky pak uzavírají některá ustálená frazeologická spojení: *с жиру беситься; конца-краю не видеть; ни ладу, ни складу арод*.

²Ďurovič (1964: 73-74) uvádí seznam látkových slov s genitivem singuláru na -u: *бархат, бензин, воск, газ, гной, горох, деготь, жир, изюм, квас, керосин, кипяток, клей, коньяк, корм, лак, лед, лес, ливер, лук, мак, мед, мел, мех, миндаль, морс, мышьяк, навоз, перец, песок, порох, портвейн, пух, рассол, рис, ром, салат, сахар, сироп, ситец, ср, табак, творог, тес, торф, уксус, хрен, чай, чеснок, шелк, шоколад, яд арод*.

³Ďurovič (1964: 74) uvádí seznam slov s genitivem singuláru na -u bez společného lexikálního významu: *блеск, бой, бок, век, верх, вес, ветер, вид, визг, глаз, год, голод, голос, дом, дым, жар, испуг, край, крик, круг, крюк, лес, лоск, мах, мир, мозг, мороз, арод, нос, разговор, расчет, рот, ряд, свет, след, слух, смех, смысл, спор, страх, толк, ход, холод, шум арод*.

2.1.2 Nominativ plurálu na -a

Variantní koncovka nominativu plurálu na -a se používá u substantiv prvního skloňování. Jedná se asi o 150 substantiv, pro něž je charakteristický nerozšířený kmen, dále u všech substantiv s kmenem rozšířeným v plurálu o -j nebo -avj. Poslední skupinou substantiv, která užívají Nom. Pl. na -a, jsou všechna substantiva, u kterých se střídá sufix -onok se sufixem -at. Tento sufix se nachází u substantiv, které nesou význam mláďat. Přízvuk je v tomto případě vždy na sufixu. Do této skupiny Ďurovič (1964: 77) zahrnuje také izolovaná slova *зочподун* a *хозяин*.

Pokud je koncovka Nom. Pl. na -a použita v prvním případě, tedy u cca 150 substantiv s nerozšířeným kmenem, je koncovka -a vždy přízvučná. Jedná se o substantiva, která s tímto zakončením mají přízvuk na koncovkách ve všech formách plurálu.

Nom. Pl. na -a je stále produktivní koncovka. Nejčastěji ji najdeme u dvouslabičných slov, které mají přízvuk na první slabice. Do spisovné ruštiny se dostává skrze hovorovou řeč a profesionální slangy.

2.1.3 Nominativ plurálu na -e

Podobně jako u koncovky „druhého lokálu“, i tato koncovka se jeví pro některá substantiva jako jediná možná správná koncovka. Ovšem na rozdíl právě od „druhého lokálu“, se zde markantně liší proporce obligatornosti. Jako variantní vystupuje tato koncovka pouze v jednom případě, a to ve slově *бапун*. Pro ostatní substantiva, přesněji pro maskulina, která tvoří sufix -an/in se střídáním kmene -in/Ø, je užití koncovky povinné.

2.1.4 Genitiv plurálu s nulovou koncovkou

Dalším případem, kdy se nejedná pouze o variantní koncovku, ale v některých případech i o jedinou přípustnou variantu, je genitiv plurálu s nulovou koncovkou. Vyskytuje se u všech substantiv, která jsou tvořena sufixem -onok, který se střídá se sufixem -at. Připomeňme, že substantiva této skupiny se řadí mezi ta, která mají také Nom. Pl. na -a. Dále se jedná o substantiva, u nichž se střídá sufix -in a -Ø.

Pro přesnější představu uvádí Ďurovič (1964: 79-80) členění na sémantické skupiny slov. Pro naše účely postačí, uvedeme-li pouze stručně názvy jednotlivých skupin. Jedná se o názvy příslušníků některých národů a národností, názvy příslušníků některých druhů zbraní a typů vojska, názvy některých měrných jednotek a předmětů vyskytujících se v páru. Do posledních dvou skupiny patří 4 zdvojnásobky a některá izolovaná slova, u některých z nich může být navíc užití koncovky dále specifikováno kontextem.

3 Druhý lokál

Na začátku kapitoly o tzv. „druhém lokálu“ nejprve vymezíme pojem „druhý lokál (dále jen Loc2). Loc2 je varianta pádové koncovky lokálu singuláru. Tato variantní koncovka se vyskytuje u některých maskulin a feminin. V maskulinech se tato variantní pádová koncovka vyskytuje ve formě koncovky -u. U feminin se druhý lokál dá rozlišit hůře a to proto, že v grafické podobě se nijak neodlišuje. Rozdíl je pouze v mluvené podobě, jelikož se zde druhý lokál vyznačuje přesunutím přízvuku na koncovku -e.

Loc2 je v podstatě pojmem nadřazeným lokálu singuláru na -u (dále jen Loc. Sg. na -u). Do tohoto nadřazeného pojmu totiž spadá také koncovka lokálu na -e, která se odlišuje od koncovky „první lokálu“ (dále jen Loc1) tím, že na ni spadá přízvuk. Tuto koncovku tvoří feminina III. skloňovacího typu. Jelikož se však naše práce zabývá pouze maskulinami tvořícími formu Loc2, budeme automaticky předpokládat užití této zkratky pro Loc. Sg. na -u.

Odhlédneme-li v úvodu kapitoly od vymezení pojmů, v rámci obecné charakteristiky považujeme za důležité zmínit se o tendencích v užití Loc2. Brown (2007) uvádí, že v současné době je Loc2 stále méně populární, nicméně poukazuje také na to, že se objevují tendence k opětovnému růstu. Tuto tendenci Plungjan (2002) neregistruje, naopak poukazuje, že se počet substantiv, která mají schopnost vytvářet obě pádové varianty, napříč stoletím snižuje a nové lexémy tuto schopnost nemají.

3.1 Historický diskurz

Po vymezení základní terminologie přejdeme ke vzniku Loc2. Je doloženo, že Loc2 vznikl spojením u-kmenových a o-kmenových substantiv. Abychom však přiblížili tuto problematiku, je potřeba nahlédnout také do jmenné deklinace staroslověnštiny.

3.1.1 Staroslověnská substantiva

Substantiva prošla od staroslověnštiny až do současné ruštiny poměrně výrazným vývojem, který je patrný hned v několika aspektech. Oproti současné ruštině se ve staroslověnštině užívalo i vokativu, celkově tak staroslověnština měla 7 pádů, oproti 6 pádům v současné ruštině. Vývoj je patrný i v mluvnickém čísle. Oproti současné ruštině totiž staroslověnština měla, kromě singuláru a plurálu, ještě duál, tedy dvojné číslo, které označovalo přesně dva předměty. Nelze však tvrdit, že by staroslověnská deklinace disponovala hned 21 tvary, jelikož v určitých pádech panovala shoda. Ta je nejvíce patrná zejména v duálu. V tomto čísle se užívaly pouze 3 tvary: jeden shodný tvar pro nominativ, akuzativ a vokativ, druhý tvar pro genitiv a lokál a třetí tvar pro dativ a instrumentál.

Rozdíl mezi současnou ruštinou a staroslověnštinou spočívá také v tom, že se neuplatňoval princip gramatického rodu, ale jako určující vystupoval princip kmenový. Ten se jevil jako charakteristický i pro indoevropskou klasifikaci. Ve staroslověnštině se pak již částečně objevoval také princip rodový a princip párových typů, tedy měkký a tvrdý typ (po praslovanských přehláskách samohlásek). (Večerka, 1984)

Zůstaneme-li u převažujícího kmenového principu, je třeba také zmínit, že v rámci něj lze kmeny dále členit, a to na kmeny vokalické (samohláskové) a konsonantické (souhláskové). Mezi vokalické kmeny se řadí o-kmen, io-kmen, a-kmen, ia-kmen, u-kmen, i-kmen. Do skupiny konsonantických kmenů patří n-kmen, nt-kmen, s-kmen, ѡv-kmen a r-kmen. (Večerka, 1984: 71-72)

V této práci se budeme podrobněji zabývat pouze o-kmeny a u-kmeny, jelikož se v pozdějším období je patrné splývání maskulinních o-kmenů s maskulinními u-kmeny. Právě toto splývání kmenů hraje stěžejní roli v této práci, jelikož je chápáno jako počátek vzniku variantní pádové koncovky Loc. Sg. v současné ruštině.

3.1.2 O-kmeny

Již jsme si objasnili, že ve staroslověně nepřevládal princip gramatického rodu, ale princip kmenový. Mezi základní vokální typy patří tzv. o-kmen substantiv spolu s a-kmenem. Nejprve se pozastavme u prvního z nich, o-kmenu.

O-kmen se jevil jako význačný tím, že se v jeho rámci rozlišovala také kategorie rodu. V rámci této skupiny vydělujeme tedy o-kmeny mužského rodu a o-kmeny středního rodu. V důsledku měkkostní praslovanské změny se kmen dále rozštěpil a vznikla jeho měkká varianta: io-kmen mužského rodu.

V rámci mužského o-kmenu v historickém vývoji došlo ke splývání s jiným skloňovacím typem, mužským u-kmenem. Počátek tohoto procesu je zaznamenán již ve staroslověně. Díky tomu se v písemných památkách někdy u o-kmenových substantiv objevují koncovky u-kmenové. Nejvýrazněji se toto splývání v písemných památkách projevuje v dativu singuláru, kde se u osobních substantiv vyskytuje koncovka -ovi.

Do skupiny o-kmenů patří maskulina, zakončená na -ъ po tvrdé souhlásce, s genitivem na -a. Jak jsme již zmínily, v rámci o-kmenů se rozlišuje gramatický rod. Můžeme tedy jmenovat i substantiva řadící se mezi neutra, která jsou zakončená na -o po tvrdé souhlásce, s Gen. Sg. na -a.

Pád	Singulár	Plurál	Duál
Nominativ	рабъ	раби	раба
Genitiv	раба	рабъ	рабоу
Dativ	рабоу	рабомъ	рабома
Akuzativ	рабъ	рабы	раба
Vokativ	рабе	раби	раба
Lokál	рабѣ	рабѣхъ	рабоу
Instrumentál	рабомъ	рабы	рабома

Tabulka č. 1: Skloňování mužského o-kmenu
Zdroj: Večerka (1984: 73)

3.1.3 U-kmeny

K u-kmenům náležela v indoevropských jazycích substantiva všech rodů a také množství adjektiv. Ve fázi staroslověnštiny se zde řadí pouze maskulina, která jsou zakončena v nominativu singuláru na -ъ, střídající se s -u a -ov. U-kmeny jako zvláštní skloňovací typ zanikly v historickém vývoji slovanských jazyků a jak jsme již zmínili, splynuly s mužskými o-kmeny. Počátky tohoto procesu se odrážejí i ve staroslověnských památkách, v nichž se u substantiv u-kmenových neřídka objevují koncovky skloňování o-kmenového. Do této skupiny patří jen hrstka substantiv mužského rodu: *synъ*, *domъ*, *polъ*, *volъ*, *medъ*, *mirъ*, *čínъ*, *sanъ*,

a *vrъchъ* (Večerka 1984: 82). Podle Kurze (1969: 58) je pravděpodobné, že sem patřila ještě některá další substantiva, jako například slovo *darъ*⁴.

Pád	Singulár	Plurál	Duál
Nominativ	сынъ	сынове	сыны
Genitiv	сыноу	сыновъ	сыновоу
Dativ	сынови	сынъмъ	сынъма
Akuzativ	сынъ	сыны	сыны
Vokativ	сыноу	сынове	сыны
Lokál	сыноу	сынъх	сыновоу
Instrumentál	сынъмъ	сынъми	сынъма

Tabulka č. 2: Skloňování u-kmenových substantiv

Zdroj: Večerka (1984: 82)

U deklinace u-kmenových substantiv je nutno dodat, že ne všechny tvary byly doloženy v této podobě. V instrumentálu singuláru, dativu a lokálu plurálu byla doložena jen podoba s kmenovým -o. Tyto koncovky je možné odůvodnit jako vokalizaci jeru z původního tvaru, kdy se z koncovky -ъm vyvinula koncovka -омъ, nebo se může jednat o napodobení tvrdého typu prvního skloňování. Třetí

⁴ Kurz (1969:58) do této skupiny „pravděpodobných“ u-kmenů řadí také substantivum *vrъchъ*, o kterém však Večerka nepolemizuje a rovnou jej řadí do u-kmenů.

možnost, jak lze vysvětlit tyto koncovky je připodobení lokálu plurálu k dativu plurálu.

3.1.4 Vzájemné vztahy mezi o-kmeny a u-kmeny

Již vícekrát jsme upozornili na to, že koncovky o-kmenu a u-kmenu splývaly. Podle Kurze (1969: 59) byly styky u-kmenů s o-kmeny mužského rodu patrné již v období praslovanštiny. Ke splývání vedla jejich těsná korelace. U-kmeny, které byly málo početné, se ocitaly pod vlivem o-kmenů. Tento vliv se do jisté míry uplatňoval i naopak. Nedělo se tak však mechanicky, ale z důvodu výraznosti; pro jasné odlišení některých tvarů.

Kurz dále uvádí, že lze předpokládat, že ve staroslověněštině cyrilometodějského období byly dochovány u u-kmenových substantiv staré koncovky. Zastává názor, že vliv tvarů v opisech roste. Uvádí příklad u-kmenového substantiva *synъ*, ve kterém je doložen genitiv singuláru *synu* (tedy s tabulkovou koncovkou u-kmene) pouze třikrát, v ostatních případech je doložen s o-kmenovou koncovkou *syne*.

Za podstatné vzhledem k našemu tématu považujeme, že koncovka lokálu singuláru je *synu* a tvar *syně* se oběhuje jen řídce. Lze tedy předpokládat, že tato koncovka je silná a z toho důvodu se promítá právě do o-kmenových substantiv.

Do opozice promítání o-kmenových koncovek do u-kmenových substantiv staví Kurz jev opačný, a to promítání u-kmenových koncovek do substantiv o-kmenových. Kromě Gen. Sg. přikládá také Dat. Sg., který, zejména u jmen osobních, vlastních a u osobních apelativ, kopíruje koncovku *–ovi* místo očekávaného o-kmenového zakončení na *–u*.

Další doložené u-kmenové koncovky u substantiv jsou I. Sg., Nom. Pl. a Gen. Pl. U ostatních pádů jsou podle Kurze (1969: 59) tvary u-kmenové doloženy u o-kmenových substantiv jen ojediněle. O Loc. Sg. se autor nezmiňuje, lze tedy předpokládat, že se promítání koncovek v tomto pádu rozvinulo až v pozdější době. Stěžejní ovšem je, že je zřejmý vliv u-kmenů na o-kmeny již v cyrilometodějské staroslověněštině.

Toto přenášení u-kmenových koncovek na o-kmenová substantiva je možné zejména řadou společných vlastností. Mezi tyto vlastnosti patří například stejný rod, stejné koncovky v Nom. Sg. a v A. Sg. a také stejný počet slabik. Tyto společné vlastnosti pro substantiva obou kmenů byly navíc podepřeny snahou o zamezení homonymních tvarů Nom. Sg. a Gen. Pl. V Dat. Sg. se zase jednalo o snahu odlišit mužská osobní jména od jiných životných a neživotných substantiv.

3.2 Substantiva s druhým lokálem

Poté, co jsme nahlédli do historie, abychom si objasnili vznik druhého lokálu, se přesuneme do současné ruštiny. V současné ruštině se neskloňují pouze substantiva, nýbrž také adjektiva, pronomena či číslovky. Druhý lokál je však specifický mimo jiné tím, že jej tvoří pouze substantiva a žádné jiné slovní druhy. Proto v následujících dvou podkapitolách přiblížíme, jaká substantiva mohou tvořit Loc2 a jaká mají specifika.

3.2.1 Vlastnosti substantiv tvořících druhý lokál

Již jsme se zmínili, že schopnost vytvářet Loc2 je omezena pouze na některá substantiva. V této části práce uvedeme všechny restrikce, které musí tato substantiva splňovat. Zde se budeme držet struktury, kterou uvádí Brown (2007). Ten jmenuje 4 vlastnosti společné pro tato substantiva.

Zaměříme-li se nejprve na formální hledisko, substantiva tvořící druhý lokál jsou převážně jednoslabičná. Již v tomto pravidle však existují výjimky a tvoří jej i slova dvou- či víceslabičná, jako například slovo *бepeз* spolu s dalšími, která však mají svá další formální specifika. Jedná se tak například o deminutiva (*yzолок*) či kompozita (*пoлyбpeд*).

Druhá vlastnost, která spojuje substantiva s druhým lokálem, je zakončení na tvrdý konsonant a na -j, které se však v určitých případech chová právě jako tvrdý

konsonant. Brown (2007) nicméně i z tohoto pravidla uvádí výjimku, a to vazby *на хмелю а на корню*.

Třetí kritérium zde řadí substantiva podle přízvuku. V tomto případě je nutné již rozlišit, zda se jedná o Loc2 pro maskulinum nebo pro femininum. V případě feminin se jedná o substantiva řadící se do třetí třídy skloňování, která mají přízvuk na kmeni, s výjimkou Loc2 a také Nom. Pl. spolu s A. Pl. u neživotných substantiv. Obdobná situace se jeví také u maskulin patřících do první třídy skloňování, ovšem zde je přízvuk na kmeni ve všech pádech, vyjma pouze druhý lokál. Ani tohle pravidlo však neplatí bez výjimky a lze jej aplikovat pouze na většinu substantiv, nikoliv však na všechny.

Posledním kritériem je, že substantiva tvořící druhý lokál, jsou neživotná. Zde ovšem není jasné, ve kterém období začala být substantiva neživotná, jelikož ve staroslověně jsou ještě doloženy u u-kmenů substantiva životná (*сынъ*). Doložené jsou příklady u-kmenových životných substantiv v Novgorodsko-pskovských dialektech. Zde se rozšířil u-kmen pro lokál a genitiv na některá o-kmenová substantiva a to včetně substantiv životných. Brown (2007) poukazuje, že formy na *-u* se užívalo s životnými substantivy ještě v 17. století. Vývoj distribuce u-kmenové koncovky se vyskytuje navíc zároveň s restrikcí na neživotná substantiva. V současné ruštině se životnost však projevuje pouze jedním znakem, a to je shoda akuzativu s genitivem. Nemá žádné zvláštní koncovky, které by vyjadřovaly životnost či neživotnost. V tomto se ruština od českého jazyka, který životnost vyjadřuje například v dativu či právě lokálu koncovkou *-ovi*, liší. Navíc ruština životnost a neživotnost, na rozdíl od češtiny, rozlišuje nejen u maskulin, ale také u feminin a neuter (Ďurovič, 1964: 51-52).

Existují také další pravidla, která omezují užívání druhého lokálu, ta se již však nesoustředí přímo na formální podobu lexému či gramatickou vlastnost, nýbrž se odvíjí od kontextu. Užití této variantní pádové koncovky je možné zpravidla pouze s předložkami *в* a *на*. Význam těchto předložek pro kontext této práce považujeme za důležitý, proto se tomuto tématu budeme trochu podrobněji věnovat v samostatné podkapitole.

Jako poslední vlastnost zmiňme syntaktickou funkci substantiva ve formě Loc2. Jak může napovídat sémantika předložek, substantivum s koncovkou Loc 2 stojí ve formě příslovečného určení místa.

K syntaktickému hledisku se vyjadřuje také Brown (2007). Tvrdí, že před substantivem ve tvaru Loc2 může stát pouze jedno adjektivum. Toto tvrzení však nelze chápat jako pravidlo, jelikož i v rámci našeho výzkumu jsme našli hned několik dokladů, které toto tvrzení mohou vyvrátit, například: *в новом финансовом году; в прошлом и нынешнем году*. Jako další syntaktickou vlastnost uvádí, že prepozitum a substantivum nemusí stát bezprostředně u sebe. Zde s Brownem plně souhlasíme, jelikož ve značné části dokladů, se kterými jsme se setkali v rámci našeho výzkumu, po předložce následoval přívlastek shodný.

3.2.2 Seznam substantiv

Z předchozí kapitoly vyplývá, že schopnost tvořit Loc2 má jen omezené množství substantiv. V rámci této práce jsme srovnali několik zdrojů uvádějících seznam těchto substantiv. Pro naši praktickou část jsme pracovali se seznamem slov Ďuroviče a Giger⁵. V tomto upraveném seznamu jsme se opírali také o Zaliznjaka (2003, 2008).

Jelikož učení o Loc2 se neustále vyvíjí a koncovky, zejména u substantiv, kde je užití tohoto pádu variabilní, se pomalu vytrácejí, jsme se rozhodli zaměřit také na substantiva s druhým lokálem, které uvádí Zaliznjak (1977) ve svém slovníku. Jelikož již v samotném rozboru a porovnání seznamů od těchto dvou autorů byly některé rozdíly, rozhodli jsme se výčet těchto slov zařadit do praktické části spolu s drobnou analýzou a srovnáním s výsledky z korpusu. Z toho důvodu více viz kapitola 6 Výběr slov pro analýzu.

⁵ Ľubomír Ďurovič, Markus Giger. *Paradigmatika spisovné ruštiny. Hláskosloví a tvarosloví*. Rukopis v přípravě. Ca. 300 s.

3.3 Sémantika druhého lokálu

Užití Loc2 jsme již specifikovali na určitý omezený počet slov, které mohou tvořit tuto formu. Charakterizovat užití Loc2 lze však také ze sémantického, významového hlediska.

V základu lze hovořit o dvou hlavních skupinách, prostorových a neprostorových. Prostorová skupina umožňuje další rozšíření, díky kterému zde lze zahrnout také význam časový.

Plungjan (2002) však poukazuje na fakt, že sémantické označení prostorovosti je poměrně široké a neodpovídá na některé otázky: *„Как представляется, приведенная формулировка (даже с поправкой на расширенное понимание термина “пространственный”) является недостаточно точной и в силу этого оставляет без ответа целый ряд вопросов. Во-первых, она не объясняет, почему формы второго предложного не появляются в конструкциях с предлогом при, также имеющих пространственное (или временное) значение – т.е. почему не говорят, например, находиться при *порту или устойчивость при сильном *ветру (напомним, что, как уже было отмечено, именно таковы правила употребления показателей локатива в некоторых русских говорах).“*⁶ V neposlední řadě je zde patrný nesoulad ve vztahu substantiva a předložek. Plungjan (2002) upozorňuje, že zdaleka ne všechny substantiva, u kterých lze tvořit Loc2, mohou tuto formu tvořit s oběma předložkami, značné množství substantiv naopak tvoří tuto variantní pádovou koncovku pouze s jednou ze dvou možných předložek.

Plungjan (2002) se nejprve zaměřil na feminina, kterých je podstatně méně než maskulin a dají se tak uchopit mnohem podrobněji. Tato feminina tvořící Loc2 rozčlenil na základě jejich významu do pěti skupin, a to skladovací prostory (*вмнестилище*), části prostoru (*участки пространства*), objekty (*объекты*), substance (*вещества*) a situace (*ситуации*). Na vybraných femininech dokazuje,

⁶ ПЛУНГЯН, В. А. К семантике русского локатива («второго предложного» падежа). *Семиотика и информатика*, 2002, 37: 229-254.

že užití formy Loc2 závisí od typu lokalizace, kterou popisuje. Zejména je zřejmá pevná lokalizace (*жесткая локализация*), která s sebou nese pevný kontakt mezi lokalizovaným objektem a orientačním bodem či stabilní vztah mezi těmito dvěma objekty, jejich fixací. V podstatě se tedy jedná o prototypickou lokalizaci. Na to navazuje i vysvětlení týkající se omezení předložek. Substantiva z uvedených pěti skupin si totiž vybírají jednu ze dvou předložek odkazujících na prototypickou lokalizaci. V případě, že se substantivum ve formě Loc2 může pojít s oběma předložkami, patří toto substantivum do více sémantických skupin.

Maskulina lze podle Plungjana (2002) rozdělit do 7 sémantických skupin. Substantiva mužského rodu se tak dají zařadit do skupiny pojednávající o skladovacím prostoru, části prostoru, konfiguraci objektů, části povrchu, objektu, substanci a situaci. V rámci maskulin je tedy skupin více, než v rámci feminin, jedinou příčinou toho však je, že maskulin tvořících Loc2 je znatelně větší množství, než feminin.

Každou ze sémantických skupin lze navíc roztrždit ještě podrobněji na podskupiny. Skupina, která vyjadřuje skladovací prostor je spojována s předložkou *в* a zahrnuje sémantické podskupiny, které znázorňují otevřené skladovací prostory (*маз, нах*), uzavřené prázdné „kontejnery“ (*зроб, укаф*), místnosti se specifickou funkcí (*хлеб, цех*), menší uzavřené objekty a skladovací prostory (*глаз, нос*) a časové úseky (*зод, час*).

Druhá hlavní skupina označující prostor či prostranství, lze dále rozdělit na obydlené body a další místa intenzivní kompaktní činnosti lidí (*скит, аэропорт*), rajóny neboli velké části prostranství, se kterým je spojena určitá činnost (*ад, паў*), dále pak místa ve smyslu velké části geografického prostranství (*край*), rozměrné části povrchu (*чад, бор*) a části prostranství či objektů.

Do třetí skupiny, konfigurace objektů tvořících stabilní struktury, patří jen několik málo lexémů (*ряд, крыз* apod.). Tato substantiva se pojí s předložkou *в* a nedělí se na menší podskupiny.

Čtvrtá skupina s lexémy nesoucími význam povrchu a pojícími se s předložkou *на* se dělí na tři podskupiny. První podskupinou jsou ohraničené plošné části povrchu, které mohou být spjaté s určitou činností (*морз*). Další podskupiny jsou oddělené elementy reliéfu (*вал, берег*) a krytina tvořící vrstvu (*снег*).

Pátá skupina, objekty s funkčním povrchem, se také dělí na tři podskupiny. Do první podskupiny patří lexémy vyjadřující objekty s funkčním vrchním či bočním povrchem (*мост, глаз*). Druhá skupina zahrnuje lexémy označující oddělené části povrchu (*край, борт*). Poslední podskupina sdružuje objekty, které jsou užívány pro stabilizaci či podporu (*сук, повод*). Tato celá skupina se pojí s předložkou *на*.

Šestá skupina, látkové substance, je rozdělena na dvě části. Jedná se o obklopující či pokrývající látky a látky, které se užívají jako prostředky výroby či upevnění objektů. První z těchto podskupin se pojí s předložkou *в*, zatímco druhá s předložkou *на*.

Poslední skupina sdružuje lexémy s významem situace, které se pojí s oběma předložkami, *в* i *на*. Tyto lexémy se dále dělí na 4 podskupiny. První podskupina je stav subjektu, pojí se s předložkou *в* (*бред, жара*), druhá jsou působící živly s předložkou *на* (*ветер, холод*), třetí podskupinou je přemístění subjektu s předložkou *на* (*бег, ход*) a čtvrtou podskupinou jsou akce (*нуп, бал*), spolu s předložkou *на*.

3.4 Druhý lokál v paradigmatickém systému

Posledním hlediskem, na které se v diplomové práci zaměříme, je druhý lokál v paradigmatickém systému. Brown (2007) poukazuje, že druhý lokál není v paradigmatickém systému ruštiny možné chápat jako samostatný pád, nýbrž jako „podpád“. Vysvětluje, že se Loc2 nestaví do opozice Loc. Sg., ale je jeho specializací. Právě fakt, že druhý lokál se nestaví do opozice ostatním pádům, Brown chápe jako hlavní důvod, proč nelze klasifikovat Loc2 jako pád rovnocenný ostatním. Vzniklou pádovou situací Brown (2007) přirovnává k životnosti. Nejedná

se totiž o samostatný rod, ale v podstatě o „podrod“ tím, že se nevytváří jev opoziční rodům, nýbrž rody doplňující. Tímto specifickým postavením tak Loc2 neovlivňuje celé paradigma ruského substantiva, nýbrž jen omezenou část. Omezení se zakládá zejména na tom, že se tento „podpád“ tvoří pouze v singuláru; v plurálu je jeho tvoření vyloučeno. Navíc lze říci, že se jedná o neplnohodnotný samostatný pád, jelikož se zde projevuje tzv. pádový synkretismus. Ten se projevuje jednou formou pro více pádů, pro stejný set lexémů tak bude „podpád“ sdílet formu s jinou pádovou funkcí.

A u nesamostatnosti druhého lokálu jako pádu se zdržíme i nadále. Brown (2007) se na vrub této problematiky vyjadřuje o druhém lokálu jako o neautonomním kvůli adjektivní koncovce. Pro Loc2 neexistuje nezávislá forma adjektiva jakéhokoli rodu, což zapříčiňuje, že má Loc2 kvalitativně jiný status než ostatní pády, které se užívají i u dalších slovních druhů.

Význam koncovky Loc2, byť se jedná o morfologickou záležitost, neleží v rámci morfologie ani tak jako v rámci syntaxe. Právě pro syntax je tato pádová specializace relevantní. Stojí totiž s řídícím adjektivem: „if examples of the second locative with *в* and *на* could not occur in contexts with a modifying adjective and were restricted to set collocations, it could be argued that they are just idiosyncrasies which should be listed in the lexicon, and that there is no need to consider the second locative a genuine case distinction.“⁷ Je to ale také důvod, proč Loc2 zůstává v kontextu ruského pádového systému pouze marginální.

⁷ BROWN, Dunstan. Peripheral functions and overdifferentiation: the Russian second locative. *Russian Linguistics*, 2007, 31.1: 61-76.

4 První lokál

Jelikož jsme již objasnili, co je to tzv. „druhý lokál“, považujeme za vhodné přiblížit také obecně problematiku lokálu a jeho „první“ variantu, tedy lokál singuláru na -e. Ten se tvoří u substantiv mužského rodu, která končí na zadopatrové souhlásky a u substantiv, jejichž kmen končí měkkou souhláskou.

I v této kapitole však nechceme odhlížet od jeho druhé varianty, proto zmíníme i historii samotného názvu tohoto pádu v ruštině. Vinogradov (1972: 140) zmiňuje, že již Meletij Smotrickij ve své Gramatice z roku 1619 doplnil pádovou terminologii o tzv. „сказательный“, pád. Jako vysvětlivku, proč byl užit tento název, poukazuje na pomůcku «сказать о чем-нибудь», přeložitelnou jako „povědět o něčem“. Tento pád posléze přejmenoval Lomonosov na pád *предложный* (předložkový). To odpovídá zejména současné situaci, jelikož se v ruštině (i v češtině) používá forma lokálu pouze u jmen, které jsou syntakticky závislé na předložce. Pro lokál se také používá v ruštině termín *местный*. Tento termín se zejména spojuje s Loc2, jelikož přibližuje místní a časové proporce. Pokud se užívá termínu *местный*, jeho protějšek je nazýván *изъяснительный*, a jedná se o Loc1. Tyto formy se tak liší nejen sémanticky, ale i formálně, o tom se však zmiňujeme v kapitole věnované přímo Loc2.

Pohlédneme-li na syntaktickou funkci, lokál plní v rámci syntaxe hned několik funkcí a to v závislosti na předložce, která mu předchází. Pokud se pojí s předložkou *о*, stává ve funkci nepřímého předmětu u některých sloves a dějových jmen. Zřídka se vyskytuje jako přívlastek u nedějových jmen. Ve spojení s předložkou *пу* vystupuje ve funkci příslovečného určení místního, časového a průvodních okolností. Podobnou funkci přijímá spolu s předložkou *в*. Havránek, Barnetová (1961: 303-304) uvádí, že „v některých případech tu jde o význam plnosti určité vlastnosti, srov. *Он был в снегу* ‚celý od sněhu‘. – *Яблоня в цвету* ‚samý květ‘.“ Řídce se lokál spolu s předložkou *в* vyskytuje ve funkci předmětu vybraných sloves a deverbativ.

Další předložkou, se kterou se lokál pojí je předložka *ha*. V tomto případě vystupuje v roli příslovečného určení místního, řídce také příslovečného určení časového. Vystupovat může také v roli určení nástroje či látky, ale také ve funkci předmětu. Omezeně se lokál užívá s předložkou *no* v příslovečném určení časovém při dějových podstatných jménech. (Havránek, Barnetová, 1961:303-304)

5 Předložky pojící se s druhým lokálem

V předchozí kapitole jsme již začali téma lokálu pojícího se s předložkami. Uvedli jsme, že v rámci ruské terminologie se lokál nazývá *предложный* (předložkový). Z toho důvodu považujeme pro ucelený kontext problematiky lokálu za vhodné přidat zmínku právě o předložkách.

S předložkami se nutně pojí obě dvě formy Loc. Sg. Užití předložek se však liší pro každou variantu. Předložky, které se pojí se substantivem ve formě Loc1, jsou mimo jiné předložky *о* a *на*. Tyto předložky se prakticky spojily s formou podstatného jména v jeden celek a staly se tak pádovými prefixy, které však umožňují vložení přídavného jména či určujícího zájmena (Vinogradov; 1972: 143). Jelikož se jedná o předložkový pád, je forma bez předložky pouze morfologický komponent celku. Význam lokálu se tak specifikuje příslušnými prefixy a nelze jej oddělit od významu předložek.

Předložky se užívají ve shodě s jejich významem příslovečného rázu, který podmiňuje pád řízeného jména. „Předložky jsou slova nebo zřídka sousloví, vyjadřující některé větné významy hlavně jmen, s nimiž tvoří předložkové pády; jen předložkový je 6. pád.“⁸ Prozatím jsme se zmínili jen o některých předložkách, které se s lokálem pojí. Celkově se s lokálem užívají čtyři předložky (v různých variantách): *о, об, обо, ну, в, во, на, на*. Z těchto předložek se pouze předložka *ну* vyskytuje jen u lokálu, ostatní se mohou pojit i s akuzativem. Předložky se dělí na dvě skupiny, a to vlastní a nevlastní. Výše zmíněné předložky se všechny řadí mezi vlastní.

V této diplomové práci se podíváme podrobněji na předložky pojící se s druhým lokálem. Jedná se o předložky *в* a *на*. Obě předložky mohou vystupovat také s oběma pády v neprostorovém kontextu. Plungjan (2002) uvádí, že tyto významy

⁸ HAVRÁNEK, B., BARNETOVÁ, V.: *Příruční mluvnice ruštiny pro Čechy I.: Hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961

lze shrnout jako silné řízení (*сильное управление*), či objasňující upotřebení (*изъяснительное употребление*)

5.1 Předložka *в*

První z předložek, která se pojí s druhým lokálem je předložka *в*. Jedná se o dvoupádovou předložku, jelikož se nepojí pouze s lokálem, ale také s akuzativem. Sémantický rozdíl se zde nedá (tak jako u ostatních předložek, které se pojí s Loc1) vymezit na prostorový (pokud předložka předchází Loc1) či neprostorový (pokud předložka předchází akuzativu).

Jedná-li se o prostorový kontext, užívá se spolu s akuzativem ve smyslu směru, zatímco lokálu se užívá ve smyslu polohy.

Obecný význam této předložky ukazuje na předmět nacházející se uvnitř předmětu, v rámci předmětu či v podmínkách předmětu. Význam této předložky se uskutečňuje hned v několika variantách, která závisí na významu substantiva. Pokud po předložce následuje název konkrétního předmětu, sféry či části prostoru, nese předložka význam uvnitř, v rámci určitého prostoru. Význam, který označuje předmět nacházející se uvnitř masivu neurčité látky je pak spojen s předložkou, po které následuje název látky. Dále se vyskytuje význam předložky v rámci určitého kolektivu, pokud po předložce následuje název takového kolektivu. V neposlední řadě označuje časový výsek se substantivem nazývajícím tento časový úsek. Jako poslední zmiňuje Zaliznjak (1977) význam za podmínky něčeho, který se pojí s pojmenováním situace. Výše zmíněné významy, jak již bylo řečeno, korelují s jedním obecným, nadřazeným, významem: uvnitř či za nějakých podmínek.

Jako druhý význam označuje Zaliznjak (1977) zcela pokrytý a umazaný něčím.⁹

⁹ «1) Общее значение «внутри, в пределах или в условиях чего-либо»; оно реализуется в нескольких вариантах в зависимости от значения существительного: «внутри, в пространственных пределах» (с названиями конкретных предметов, сфер или частей пространства); «внутри массива некоторого вещества» (с названиями веществ), например в бегу (в сугробе), в грязи (в луже грязи), в дыму (внутри облака дыма), в крови (в

5.2 Předložka *на*

Obdobně jako předložka *в* se i tato předložka pojí nejen s lokálem, ale také s akuzativem. V případě, že se pojí s lokálem má i tato předložka dva významy. Prvním významem je označení na povrchu či za určité podmínky. I tento význam Zaliznjak nadále specifikuje. Jedná se o umístění na povrchu předmětu, v zóně (spolu se substantivy označujícími konkrétní předměty). I zde vystupuje pojem masivu určité látky, přičemž *на* označuje na povrchu této látky, která je jmenována po předložce. Jako poslední zmiňuje Zaliznjak (1977) význam uvádějící „za podmínek“, kdy předložka předchází pojmenování situace.¹⁰

составе крови); «в рамках некоторого коллектива» (с названиями коллективов), например, в полку, в кругу друзей; «во временных пределах» (с названиями отрезков времени), например, в году, в ночи; «в условиях чего-либо» (с названиями ситуаций), например в бреду, в пылу, в забытьи;

2) значение «обильно покрытый, испачканный чем-либо» (с названиями веществ).» (Zaliznjak, 1977)

¹⁰ «1) общее значение «на поверхности чего-либо, в условиях чего-либо»; частные значения: (на поверхности чего-либо, в зоне чего-либо) (с названиями конкретных предметов), «на поверхности массива некоторого вещества» (с названиями веществ), «в условиях чего-либо» (с названиями ситуаций)

2) значение «изготовленный с применением чего-либо» (с названиями веществ). (Zaliznjak, 1977)

6 Výběr slov pro analýzu

V kapitole zabývající se substantivy, která tvoří koncovku Loc2 jsme již narazili na určité neshody v názorech na tato substantiva. V této, prakticky zaměřené části práce, jsme jako výchozí pro výběr slov pro analýzu považovali text Ďuroviče ve zpracování Giger¹¹. Jelikož se tento text opírá o Zaliznjakův slovník (2003, 2008), rozhodli jsme se porovnat rozdíly mezi seznamem substantiv Ďuroviče (1964) a Zaliznjaka (1977) a tyto rozdíly objasnit a porovnat s výsledky získanými z ruského národního korpusu.

V gramatickém slovníku (Zaliznjak, 1977) jsme vypátrali všechna slova, která jsou ve slovníku označená znakem П2, tzn., tvoří Loc2. Zaliznjak uvádí značku П2 u 103 substantiv, přičemž rozlišuje dvě skupiny, a to zda je druhý lokál obligatorní či není. Ďurovič (1964: 75-76) oproti tomu rozlišuje skupiny 3 na základě toho, jaký statut má použití koncovky -u.

Do první ze tří skupin, opíraje se o členění Ďuroviče (1964: 75-76), jsme zařadili lexémy, u kterých je užití koncovky Loc2 obligatorní a užití Loc1 neodpovídá gramatickým normám. Druhá skupina obsahuje ty lexémy, pro které je užití koncovky Loc2 variabilní, tzn., že užití koncovky nemá vliv na význam a koncovka Loc2 není použita ve větách, které by byly stylisticky příznakové. Do třetí skupiny jsme zařadili lexémy, u kterých se mění sémantický význam v závislosti na užití koncovky Loc1 či Loc2 a stylistika či nenormativní lexikum zde nehrají stěžejní roli. Níže jsou uvedena všechna slova, která podle Ďuroviče (1964: 75-76) mají užití druhého lokálu obligatorní¹²: *ад, баз (на), бал (на), бег (на), берег (на), бой (на), бок, бор (в), борт, бред (в), быт (в), вал (на), век, верх, ветер (на), вид, воз (на), глаз, год (в), горб, гроб (в), долг, Дон, жар, зад, корм, Крым, лёд, лес (в), лоб, луг, мозг (в), мост (на), мох, низ, нос, паз (в), пир (на), плац (на), плен (в), плот (на), повод, пол, полк (в), порт (в), пост (на) – stanoviště, пост – půst, пот (в), пруд, пыл (в), рай (в), ров (во), ряд (в), сад (в), свет (на), смотр (на),*

¹¹ Eubomír Ďurovič, Markus Giger. *Paradigmatika spisovné ruštiny. Hláskosloví a tvarosloví*. Rukopis v přípravě. Ca. 300 s.

¹² Pro počty dokladů v korpusu k jednotlivým lexémům viz Příloha 1

снег, сук, ток (на), тыл (в), чад (в), шкаф, артополк (в), аэропорт (в), бережок (на), бочок, гай (в), детсад (в), Клин (в), кон (на), лёт (на), лог (в), мол (на), нах (в), перед (на), под (на), полубред (в), скит (в), торг (на), фальшпол (на).

Nesrovnalosti se však nachází již v tomto výčtu slov. Do skupiny slov, které druhý lokál tvoří povinně, Zaliznjak nezahrnuje lexémy *век, вид, горб, корм, цвет*. Není sice u nich uvedena značka П2 značící právě obligatornost, nicméně u všech těchto lexémů uvádí tvary, které lze označit za druhý lokál jako výjimku z paradigmatu. U lexému *век* tak například uvádí pouze spojení *на своем веку*, což částečně potvrdily i výsledky našeho výzkumu.¹³

Jelikož Zaliznjak do svého gramatického slovníku nezahrnuje toponyma, chybí také názvy *Крым* a *Дон*. V tomto případě však máme za to, že se jedná spíše o metodické pojetí Zaliznjakova gramatického slovníku, než o neshodu ve výčtu lexémů s Loc2.

Další rozdíl je patrný mezi lexémy, u kterých Zaliznjak (1977) uvádí užití Loc2 jako obligatorní, Ďurovič (1964: 75-76) však tyto zaznamenává jako lexémy s užitím nepovinným. Jedná se o slova *маз, чай, а зрунт*. U prvního z výše jmenovaných je situace komplikovanější, jelikož *маз* oplývá hned dvěma významy a jedná se tak o homonymum. První význam je umyvadlo či lavor. U tohoto významu Zaliznjak považuje koncovku -u jako obligatorní. U významu pánev v oboru anatomie je koncovka -u označena jako fakultativní. Ďurovič (1964) má členění poněkud posunuté, jelikož lexém řadí také do dvou skupin, přičemž ale do skupiny lexémů s variabilním užitím koncovky a do skupiny, v rámci které koncovka rozlišuje význam lexému. Zde jsme pro posouzení porovnali tyto dva náhledy s výsledky z ruského národního korpusu. Ten vykazuje pouze výsledky s Loc2. Korpus poskytl 9 dokladů, přičemž všech 9 jich je ve významu lavoru či umyvadla. Jako přesnější se nám tudíž jeví specifikace Zaliznjaka. Je však nutné brát v potaz, že tento lexém v anatomickém významu se pravděpodobně nepoužívá tak často a tím pádem může právě frekvence být důvodem, proč se nevyskytuje s koncovkou Loc1.

¹³ viz podkapitola 7.3 *Век*

Užití druhého lokálu je sporné také u lexému *чай*. Zatímco Ďurovič jej označuje za lexém, u kterého je užití druhého lokálu fakultativní, Zaliznjak zastává názor, že druhý lokál je zde obligatorní. Korpus pro tento lexém vykazuje výsledky v obou variantách, nicméně je k dispozici pouze jeden výskyt s Loc2 (oproti pěti výskytům s Loc1). Namísto je tedy hovořit spíše o fakultativní koncovce, než o obligatorní.

Posledním lexémem z této nepočetné skupiny je substantivum *группа*. Zatímco Ďurovič jej klasifikoval jako lexém s variabilní lokálovou koncovkou, u Zaliznjaka zde vystupuje druhý lokál jako povinný. I zde jsme přihlédlí k výsledkům z korpusu. Jelikož vykazuje výsledky pouze pro Loc1 (9 dokladů), opět se přikláníme ke klasifikaci Ďuroviče, a tedy o variabilnosti druhého lokálu.

Po vyjasnění drobných odchylek jsme zmíněných 124 slov s formou lokálu na -u podle seznamu Ďuroviče postupně vyhledali v národním korpusu ruského jazyka (*Национальный корпус русского языка*), přičemž pro lepší přehlednost a orientaci ve výsledcích jsme zvolili podkorpus s odstraněnou homonymií. Z každé ze tří skupin bylo vybráno několik slov, která měla nejvyšší počet dokladů v národním korpusu ruského jazyka. Pro počty dokladů u jednotlivých analyzovaných lexémů jsme vytvořili pro větší přehlednost tabulky č. 1-3.¹⁴

Z první skupiny byla vybrána slova *берег, век, год* a *лес*. Z druhé skupiny, u které užití přízvučné koncovky -u není obligatorní, jsme zvolili pro naši analýzu slova *дым, дуб, чай* a *уголок*. V této skupině byli nejprve vybráni pouze 2 zástupci z 30 slov, protože výskyt ostatních lexémů v korpusu nepřesáhl počet 20 dokladů, tudíž by hodnota nemusela být vypovídající. Nicméně na základě dvou lexémů nelze vyvozovat komplexnější závěry. Z toho důvodu jsme se rozhodli přidat další dva lexémy, u nichž je počet výsledků sice nízký, nicméně pro svůj sémantický charakter jsme předpokládali, že v korpusu s neodstraněnou homonymií bude dostatečné množství výsledků, ze kterých bude možné vycházet. Ve třetí a nejmenší skupině (11 lexémů), ve které lokálová koncovka rozlišuje význam, byly vybrány lexémy *край, круг, род* a *ход*.

¹⁴ Pro počty dokladů z korpusu pro všechna substantiva s Loc2 viz Příloha 1-3.

Počty dokladů v korpusu pro 1. skupinu lexémů

Lexém	Loc2		Loc1	
	Počet dokumentů	Počet výskytů	Počet dokumentů	Počet výskytů
Берег	146	363	2	2
Век	18	21	101	226
Год	685	2503	4	5
Лес	108	341	4	4

Tabulka č. 3
Zdroj: NKRJa

Počty dokladů v korpusu pro 2. skupinu lexémů

Lexém	Loc2		Loc1	
	Počet dokumentů	Počet výskytů	Počet dokumentů	Počet výskytů
Дым	24	35	3	3
Дуб	1	1	1	2
Уголок	5	5	28	53
Чай	1	1	5	5

Tabulka č. 4
Zdroj: NRKJa

Počet dokladů v korpusu pro 3. skupinu lexémů

Lexém	Loc2		Loc1	
	Počet dokumentů	Počet výskytů	Počet dokumentů	Počet výskytů
Край	82	123	37	57
Круг	57	73	25	32
Род	23	29	99	156
Ход	110	183	159	223

Taulka č. 5
Zdroj: NKRJa

7 Obligatorní užití koncovky -u

Jako první jsme se zaměřili na skupinu, pro kterou je užití Loc2 obligatorní. Korpusy, které pokládáme za stěžejní a budeme z nich pro tuto analýzu vycházet, jsou korpusy s doklady pro Loc1, tedy s nenormativní koncovkou. Při analýze se budeme soustředit na dobový rozsah textů (ze kdy pochází nejstarší text a kdy je datován text nejmladší) a zejména na charakter odklonu od normy. Zkoumat také budeme, zda se od sebe liší užití koncovky sémanticky či stylisticky.

7.1 Год

Práce byla zahájena analýzou podkorpusu s odstraněnou homonymií pro lexém *год* s gramaticky korektní koncovkou Loc2. Tento lexém je v seznamu Ďuroviče možné spojit v Loc2 pouze s předložkou *в*, proto byla předložka přímo zadána i do vyhledávání na první až páté pozici předcházející samotnému lexému. Mezi 1548 výsledky byly věty gramaticky korektní. Z funkčních stylů jsou zastoupeny texty umělecké, texty každodenní komunikace, texty oficiálního a obchodního rázu, naučné texty, texty z oblasti reklamy, publicistiky, elektronické komunikace či církevní teologické texty. Časové rozpětí v korpusu pro výsledky daného lexému je rok 1767 až 2004. Abychom zjistili, jak a zda se tato koncovka vyvinula, sledovali jsme také rok publikace. Mezi texty se však neobjevovala v průběhu let žádná tendence k hovorovosti ani mezi staršími doklady.

Pro zjištění, jak se druhý lokál vyvíjel u tohoto lexému, je proto nezbytné zaměřit se hlavně na kodifikačně nepřipustnou pádovou koncovku Loc1.

Výsledky prokázaly, že ani tato koncovka spolu s předložkou *в* není neobvyklá. Podkorpus s neodstraněnou homonymií nabídl 84 dokladů, ovšem po odstranění všech, ve kterých byl lexém reprezentován zkratkou «г.» zbylo pouze 5 dokladů. Proto jsme přistoupili k práci se základním korpusem, kde nebyla specifikovaná odstraněná či neodstraněná homonymie.

Z 263 výskytů získaných ze základního korpusu pochází nejstarší text z roku 1716 a nejmladší z roku 2014. Nenormativní koncovka byla prakticky ve všech případech doprovázena nenormativním lexikem či jinými nenormativními prostředky.

Nenormativním lexikem jsou v tomto případě myšlena nespisovná slova, vulgarismy či dialektismy. Viz příklad č. 1 a 2:

Příklad č. 1: *Так ты тогда Храповицкого шибко не боись: он сам у ентой Глашки днями и ночами в прошлом годе околачивался. [Борис Евсеев. Евстигней // «Октябрь», 2010] [омонимия не снята]*

Příklad č. 2: *А как вышло — меня в прошлом годе в районную больницу возили — такая же херня была. [Татьяна Соломатина. Акушер-ХА! Байки (2009)] [омонимия не снята]*

Častým jevem bylo také používání postpozitivní částice *-то*:

Příklad č. 3: *[bastinda, nick] Призыв-то в этом годе большооой надыть набрать, пользуются тем, шо молодЭжь у нас нечитающая читающая*} в основе своей, снимают подобную херню. [коллективный. Форум: «Тарас Бульба». Отзывы о фильме (2009)] [омонимия не снята]*

Tato částice se hojně nacházela v mluveném a novinovém korpusu či v uměleckých textech. Pokud však věta v korpusu nebyla uvedena jako přímá řeč (v mluveném korpusu), částice funguje v rámci kontextu jako prvek autenticity proslovu, zdůraznění, že se jedná například o polopřímou řeč.

Přímá či polopřímá řeč obsahující koncovku *Loc1* nese i další charakteristické prvky. Mezi tyto prvky patří zejména uvolněná výslovnost spolu s přítomností hláskových a tvaroslovných variant, univerbizace a abreviace, chudší zásoba než v jiných sférách, převládání konkrétních výrazů nad abstraktními, stručnost a další (Hoffmannová, Jílková; 2016: 49). V našem případě se konkrétně jednalo o vycpávkové částice. Mezi ně se řadí například částice *вом*, která plní funkci

poukazu, slovní deixe. Ovšem specifika mluveného projevu se v dokladech z korpusu neprojevovala jen na lexikální úrovni. Zřetelné znaky se projevovaly také na úrovni syntaktické. Mluvená syntax s sebou nese jednoduché konstrukce, volné, asociativní a asyndetické spojování vět do řetězců, přičleňování, dodávání, vsouvání, odbočování, dále pak elipsy či subjektivní slovosled a slovosledné inverze (Hoffmannová, Jílková; 2016: 49)

Příčinou výše zmíněných specifik, lexikálních i syntaktických, jsou různé činitele jazykové výstavby mluvených projevů, jako jsou situační zakotvenost, značná míra improvizace a absence či omezení větné perspektivy. Tito činitele přináší reálné projevy, konkrétní odrazy v promluvě. Mezi ně řadí Grepl (2013: 342-345) eliptičnost, dodatkové připojování, expresivitu a citové zabarvení a častý „subjektivní“ slovosled. Všechny konkrétní odrazy činitelů jazykové výstavby bylo možné nalézt ve všech korpusech, se kterými jsme zde pracovali.

Příklad č. 4: *А как ей помирать, в сорок пятом годе было... за год, что ль, заехал к кормилке своей, а она ему на рощанях и передала башимачки и шапочку, в каких его крестили. [И. С. Шмелев. Богомолье (1930-1931)] [омонимия не снята].*

Dalším rysem společným pro výsledky základního korpusu pro Loc1 je žánrové zařazení. Nemalé množství dokladů totiž nese jméno autora, řazeného do tzv. venkovské prózy. Tento termín označuje prózu odehrávající se na venkově. Odrážejí se v ní tradiční lidské a etické hodnoty, které pojí ruský venkov (Kasack, 2000: 558-559). Zde se opět dostáváme k funkci užití druhého lokálu, a to přiblížení atmosféry či autenticity prostředí textu, nejen jako charakterizační prvek postav, ale také časové přiblížení. V odborné literatuře je například V. Šukšin chápán jako oživitel „slabomyslných selských typů, které staví do protikladu k lidsky slabším měšťákům.“¹⁵ V korpusu se vyskytovaly doklady autorů vesnické prózy, jako jsou Fjodor Abramov, Viktor Astafjev, Vasilij Šukšin či Valentin Rasputin.

¹⁵ KASACK, Wolfgang. *Slovník ruské literatury 20. století*. Votobia, 2000.

Пříklad č. 5:— *Да сосед наш, господи! В прошлом годе приехали... Шофером в сельпо работает.* [Василий Шукшин. *Страдания молодого Ваганова* (1974)] [омонимия не снята]

V příkladech ze základního korpusu se dále vyskytovaly věty, které se tematicky věnovaly období revoluce či občanské války, ovšem dobou vzniku tam již nepatřily. I zde lze tedy hovořit o funkci Loc1 a kontextu jako podpoření autenticity výpovědi a přiblížení se takovým způsobem dobovému jazyku.

Další, nemalou část dokladů v korpusu, tvořily věty, kde však bylo použití Loc1 korektní. Jednalo se o případy, kdy byl v 6. pádu vyskloněn název, obsahující lexém *год*. V takovém případě se jedná o přenesený význam, nikoliv o význam vyjadřující místo a použití Loc1 je tedy na místě.

Пříklad č. 6: *Однако такой вывод оказывается преждевременным, ибо в «Голом годе» есть еще один, четвертый вариант «скрещения».* [Феликс Раскольников. *Статьи о русской литературе (1986-2000)*] [омонимия не снята]

V textech z roku 1930 a starších postupně ustupuje nenormativní lexikum a žánrová příznakovost do pozadí a začínají se objevovat texty jinak odpovídající kodifikaci. Tento jev však není okamžitý, nýbrž pozvolný. Ve dvacátých letech se stále občas vyskytují doklady, kde věty obsahující Loc1 navozují autenticitu mluveného projevu a jedná se tak o stylizaci mluvenosti. Pro tu je příznačné právě užívání nespisovných prostředků, hláskoslovných, tvaroslovných, lexikálních a syntaktických (Hoffmannová; 2016: 407). Tyto však jsou pozvolna vystřídány větami, které odpovídají kodifikační normě.

Пříklad č. 7: *В 1562 году появилась в печати частично, под заглавием «Остров звонкий», а в 1564 годе целиком — «Пятая книга».* [А. К. Дживелегов. *Франсуа Рабле* (1935)] [омонимия не снята]

Kolem roku 1910 se hojně vyskytují věty, ve kterých je patrné vyprávění, vsuvka mluvené řeči, vypravující osoby. Nevyskytují se však již vulgarismy, regionalismy či jiná odchýlení od gramatické normy.

V novinovém korpusu, ve kterém jsme se zaměřili na použití koncovky Loc1 místo Loc2, byly lexém s koncovkou Loc1 součástí krátkých, stylizovaných vět. Nesly nepřímý, přenesený, význam (*в Новом годе, в Года культуры, в годе постройки* atd.), či se jednalo o přímou, popřípadě polopřímou řeč a lexém s dnes kodifikačně nepřipustnou koncovkou měl funkci navození dojmu mluveného projevu. V ostatních případech se většinou jednalo přímo o přepis mluveného projevu. V rámci žurnalistiky přičítáme tento způsob vyjadřování cíli dosáhnout důvěryhodnosti v objektivnost tiskovin a je tak zdůrazněno, že do projevu mluvčího nebylo stylisticky zasahováno a text je v původní podobě. Spolu s touto lokálovou koncovkou byly i v novinovém korpusu nalezeny hovorové výrazy, jejichž funkce se neodlišovala od ostatních korpusů, tedy zdůraznění osobnosti mluvčího, autenticity projevu.

Pro tento lexém jsme provedli podrobnější analýzu kontextu. Byly prozkoumány všechny věty, ve kterých lexému *год* bezprostředně předchází po předložce *в* adjektivum *прошлый* či *прошедший*. Cílem bylo zjistit, zda mají tato adjektiva vliv především na výběr koncovky a na větný kontext. Z analýzy jsme však došli k závěru, že tato adjektiva se vyskytují v korpusech pro obě lokálové koncovky a věty se nijak vzájemně neodlišovaly, ani se nelišily od ostatních.

Shrneme-li analýzu lexému *год*, lze tvrdit, že se tento lexém díky frekvenci užití hojně nacházel v obou lokálových koncovkách. Bylo zjištěno, že normativní koncovka Loc2 se vyskytuje v kontextu vět, které jsou gramaticky korektní, a výběr lexikum odpovídá normám. Nenormativní koncovka Loc1 se používá bez jakéhokoliv stylistického snížení v textech do roku 1860, od této doby se postupně dostávají do kontextu vět spolu s vyprávěcími prvky, do přímé či polopřímé řeči. V mladších textech od roku 1930 se vyskytuje čím dál tím častěji nenormativní lexikum a je zřetelný prvek vyprávění. Funkcí tohoto nenormativního lexika je autenticita vyprávění či se jedná o přepis mluveného projevu.

7.2 Беper

Druhým lexémem, vybraným ze seznamu slov podle počtu výskytů v korpusu s odstraněnou homonymií, je lexém *беper*. Jelikož je koncovka Loc2 zde normativní, pro analýzu jsme jako základní materiál opět použili doklady pro Loc1, teprve pro potvrzení hypotéz jsme použili materiál pro Loc2.

Kvůli nedostatku dokladů s Loc1 v korpusu s odstraněnou homonymií, který poskytl pouze dva výskyty tohoto lexému, jsme použili korpus, pro který nebyla zadána odstraněná či neodstraněná homonymie. Homonymní výsledky jsme posléze odstranili manuálně. Ze 121 neprotříděných dokladů jsme po odstranění výsledků, ve kterých koncovce Loc1 předcházela spojka *o* nebo *пу*, posléze zpracovali 31 vhodných dokladů¹⁶. Časové rozpětí textů v tomto korpusu spadalo do období od roku 1762 po rok 2003.

Nejprve jsme se tedy zaměřili na užití nenormativní koncovky Loc1. Pouze pět dokladů je zde mladších roku 1930. Mezi těmito doklady jsou dva, u kterých se jedná o toponymum, jeden další výskyt je sporný. Popisuje sice *лазурный беper*, který je zmíněn i v dalších dokladech, nicméně, na rozdíl od těchto, je napsán s malým počátečním písmenem. Nelze tedy říct, zda se jedná o chybu v pádové koncovce či v psaní toponyma. V této větě se navíc objevuje deminutivum, kterému přikládáme funkci zdůraznění emotivnosti. Právě tato emotivita v textu může naznačovat, že byl Loc1 použit schválně, autor navíc nemá mezi doklady další výskyty, proto nelze jednoznačně určit funkci a účel použití Loc1. V případě toponyma by pak užití koncovky Loc1 bylo gramaticky korektní, jelikož se nejedná přímo o lokální význam, ale o význam přenesený. V kontextu ostatních vět se objevovala, stejně jako u předchozího lexému *zod*, stylizace mluvenosti s přímou či polopřímou řečí. Jeden z dokladů navíc, soudě podle autorky texty, vykazoval známky, že by se mohlo jednat o vliv církevní slovanštiny:

¹⁶ Jelikož v rukopise Ďurovič, Giger je označena jako podmínku pro užití Loc2 v tomto případě předložka *на*, odstranili jsme (pro Loc2 jinak přijatelnou) řádky s předložkou *е* i pro část výzkumu s Loc1.

Пříklad č. 8: *«В первый раз нам довелось увидеть Брянчанинова, — пишет будущий архимандрит, — на набережной реки Золотухи; я был на левом берегу, а он шел по правому. [монахиня Игнатия (Петровская). Святитель Игнатий — богоносец российский (1980-1990)] [омонимия не снята]*

Dále následovaly doklady staršího původu. Mezi doklady z roku 1911 a staršími, se vyskytovaly i věty čistě informativní, občas proložené větami s přímou řečí navozující autenticitu mluveného projevu. Ve dvou případech bylo použito takzvané obmykání, u kterého členy, které doplňují přívlastek, stojí mezi přívlastkem a substantivem (Flídova, Žaža; 2013: 106-112). Oba tyto případy pocházejí z konce 18. století.

Пříklad č. 9: *Будучи послан к северной части Чесмесской бухты, сбил турков с поставленной ими на берегу батареи и пушки с оной перевез на свой корабль. [М. М. Херасков. [Примечания к стихотворениям] (1767-1779)] [омонимия не снята]*

Nejčastěji se však mezi 31 výskyty nacházely věty stylisticky nepříznačné, popřípadě obsahující záznam mluveného slova, přímou či polopřímou řeč.

Pro srovnání jsme proanalyzovali i data z novinového korpusu. Celkem jsme měli k dispozici 5 výskytů. Ve dvou případech v kontextu věty nebyla užita žádná hovorová slova, deminutiva či dialektismy. Ve zbylých třech dokladech se hovořilo o názvu písně *На этом берегу высоко*.

Пříklad č. 10: *Во время занятий морскими пехотинцами и подразделениями войск береговой обороны отработаны вопросы погрузки техники и личного состава на БДК «Константин Ольшанский» и средний десантный корабль «Кировоград», высадки на необорудованное побережье, вождения бронетехники на плаву, тактики действий подразделений на берегу. [Евгений Андреев. Украинский флот и его морская пехота провели в Крыму учения по «уничтожению незаконных воинских формирований» // Новый регион 2, 2009.06.02] [омонимия не снята]*

V případě tohoto lexému jsme pro zajímavost analyzovali i poetický korpus. Ten vykázal 36 výskytů, přičemž nejstarší byl datován do roku 1794, nejnovější pak pocházel z roku 1923. Stáří textů tedy odpovídá výsledkům u korpusu s neodstraněnou homonymií, tedy že se tato koncovka ještě používala jako rovnocenná, ne-li preferovaná až do období zhruba 30. let 20. století. Navíc v poezii je vysoká míra stylizace, což může užití této koncovky do značné míry ovlivnit. U tohoto korpusu jsme si tak v podstatě ověřili, že dříve byla koncovka Loc1 rozšířená i na lexémy, u nichž je dnes považována za nekorektní.

Koncovka Loc2 byla v korpusu zastoupena o poznání více, celkem bylo k dispozici 338 výskytů v korpusu s odstraněnou homonymií. Věty jsou z období mezi lety 1766-2004 a odpovídají kodifikačním normám.

Mezi doklady se také našly 4 výsledky pro Loc2, ve kterých se objevuje toponymum *на Лазурном Берегу*, které se objevovalo dvakrát i v korpusu pro Loc1. V případě Loc2 je toponymum vždy psáno s velkým L, nicméně slovo *берег* je psáno s velkým počátečním písmenem pouze jednou. U Loc1 je jeden ze dvou případů napsán s oběma velkými počátečními písmeny, ve druhém případě s oběma malými. Obě koncovky jsou použity v publicistice, Loc2 také v naučné literatuře a Loc1 v umělecké literatuře. Stylistika zde pro výběr koncovky nehraje roli, v obou případech jsou věty gramaticky korektní a nevyskytuje se v kontextu věty nenormativní lexikum. Korektní koncovka Loc2 má s příslušným adjektivem sice více dokladů, nicméně je množství stále zanedbatelné a závěry by pro to nemusely být fundované. Faktem nicméně zůstává, že koncovka Loc2 je pro tento lexém obligatorní, v rámci názvu však se může jednat o přenesený význam a Loc1 je tedy i tady vysvětlitelná.

Pro malé množství dokladů ve všech korpusech nelze dojít ke zcela jednoznačnému závěru. Budeme-li ale vycházet ze závěrů, které jsme učinili pro lexém *зод*, můžeme i zde říci a potvrdit, že pro období do 19. století a počátku 20. století se koncovka Loc1 užívala v kontextu vět, které neobsahovaly nenormativní lexikum.

Postupně v textech začala být doprovázena prvky, které jsou charakteristické pro stylizaci mluvenosti nebo přímou řeč.

7.3 Век

Třetím zkoumaným lexémem ze skupiny slov, kdy je použití Loc2 obligatorní byl zvolen lexém *век*. V korpusu byly hojně zastoupeny obě pádové koncovky lokálu singuláru. Lexém se však poněkud odlišuje od předchozích dvou, protože je zde již po zběžné analýze patrný sémantický rozdíl při užívání koncovky. V případě, že se koncovka užívala spolu s koncovkou Loc1, její význam spočíval v časovém období sta let, století. Pokud by se tento lexém vyskytoval s koncovkou Loc2, mělo by se jednat o součást frazeologismu vyjadřující „ve svém životě“. Naše analýza však prokázala, že právě v užití Loc2 tato definice zcela nepokrývá skutečný stav. Kvůli sémantickému rozdílu mezi lexémem s Loc1 a Loc2 by měl *век* spadat do třetí skupiny, nicméně jsme se rozhodli jej ponechat v první skupině, do které jsme ho zpočátku zařadili nedopatřením, řídě se zařazením Ďuroviče (1964: 75). Jeho užití je totiž specifické. Zaliznjak jej například vůbec nepovažuje za lexém, pro který je užití Loc2 povinné, redukuje jej pouze na frazeologismus *на своем веку*.

Век м (-а, о ве́ке/на ве́ку; -а́, -о́в) **1** století (dvacáté ap.); **на рубе́ж веко́в** na přelomu století **2** sto let **3** historická doba; **космический век** kosmický věk; **бронзовый век** doba bronzová **4** ве́к(ом) věčnost, věky ► **в ве́ках** navěky, natrvalo, navždy (žít, proslavit se ap.); **на ве́ка** navěky, natrvalo, navždy; **на ве́ки ве́чные** navěky, natrvalo, navždy; **с ве́ком наравне́** jít s dobou; **век жи́ви́ век учи́сь** pořád je čemu se učit; **от ве́ка** (kniž.) od nepaměti, odjakživa; **(и)споко́н ве́ка** (hovor.) od nepaměti, odjakživa

Obrázek 1 Lexém *век* v Rusko-českém, česko-ruském slovníku (nejen pro překladatele)

Analýza Loc1 pro lexém *век* byla založena opět na práci s korpusem s odstraněnou homonymií. Zpracováno bylo 148 výsledků. V každém z konkordančních řádků předcházela lexému *век* předložka *в*. Texty patřily do sféry umělecké, z neuměleckých textů to pak byly texty publicistické, učebně-naučné a církevní

teologické. Ve většině případů byla doplněna o číslovku v různých podobách – zapsanou arabskými i římskými číslicemi či vypsanou slovem. Často také předcházelo časové upřesnění: *в прошлом, предстоящем, новом, следующем, будущем*. Dále pak adjektiva typu *в бронзовом, серебряном*, přivlastňovací zájmena – *нашем* a ukazovací zájmena – *в том*. Číslovka také byla použita v postpozici: *в веке 17*. Lexému s koncovkou Loc1 bylo užito také v otázce. Na rozdíl od výsledků lexémů *год* a *без* však výsledky Loc1 pro lexém *век* nebyly stylisticky příznakové. U této koncovky se vždy jednalo o význam označující časový úsek století.

Příklad č. 11: *В прошлом веке отечественные мыслители искали объяснения исторического пути России в особенностях русского национального характера, в русской душе, в русской религиозности. [Василий Гроссман. Все течет (1955-1963) // «Октябрь», 1989] [омонимия снята]*

Dále byl analyzován korpus pro lexém ve formě Loc2 s odstraněnou homonymií (21 konkordančních řádků), posléze pro větší prokazatelnost výsledků také spolu s neodstraněnou homonymií. Po manuálním odstranění homonymních výrazů jsme z 1428 výsledků ponechali 604. Kromě 50 výsledků, které rozebereme níže, všem ostatním zpravidla předcházela spojka *на* spolu s přivlastňovacím zájmenem: nejčastěji *на своем веку* (410x), *на моем веку*, *на ее веку*. V některých případech byla tato slovní spojení doplněna o adjektivum typu *долгий, горестный, короткий*. Všechny tyto doklady vyjadřovaly význam ve smyslu za (jeho) života, v (jeho) dobách

Příklad č. 12: *Что они видели сейчас, эти старые, много повидавшие на своем долгом веку глаза? [Алексеев Михаил. Как я был на поминках // «Огонек», 1961] [омонимия не снята]*

Doklady, u kterých po předložce *на* nenásleduje přivlastňovací zájmeno, bylo nalezeno 50. Po odstranění těchto výsledků a dokladů, kdy přivlastňovací zájmeno stojí v postpozici, jsme analyzovali 38 výsledků. Mezi nimi se objevilo ruské přísloví *на веку как на долгом волоку*, vyjadřující dlouhý život.

Příklad č. 13: *А тебе еще на веку, как на долгом волоку, всего придется переводить.* [Борис Екимов. В степи (1998)] [омонимия не снята]

Ve smyslu života vystupoval lexém hned několikrát, ať už ve významu poprvé v životě, naposled či nikdy životě, a také za života ve smyslu za dob (například vlády Alexandra II.).

Příklad č. 14: *А найдешь, что жить со мной нельзя, скажи мне тоже. На веку чего не бывает! Есть у меня мать, так ей тоже надо уделить внимание.* [В. Лихоносов. Ненаписанные воспоминания. Наши маленький Париж. Ч. 1-2 (1983)] [омонимия не снята]

Lexém se v protříděném seznamu dokladů ve formě Loc2 vyskytoval jak v ich-formě, tak i v er-formě, přímé i polopřímé řeči. I zde byly umělecké texty různých žánrů, včetně již zmiňované vesnické prózy, jejichž autorem je Fjodor Abramov, jeden z hlavních představitelů tohoto literárního fenoménu. Co se týče kontextu, lexém se vyskytoval ve větách gramaticky korektních s normativním lexikem, ale i s dialektismy, postpozitivní částicí *-mo* či částicí *vom*, jejíž deiktickou funkci jsme rovněž zmiňovali u předchozího lexému. Časové rozpětí sahá od roku 1842 do roku 2009.

Z uvedené analýzy tedy vyplývá, že vliv na výběr lokálové koncovky nemá stylistika, koncovka neurčuje, zda se jedná o klasický psaný projev nebo o stylizaci mluvenosti, či se v kontextu věty vyskytují odklony od normativního jazyka, ať už po lexikální či gramatické stránce. Při výběru však hraje důležitou roli sémantika, jelikož význam lexému ve formě Loc1 je ohraničený a stanovený časový úsek stalet, kdežto u Loc2 se nejedná o konkrétní časový úsek, ale o úsek vztahující se ke konkrétní osobě, jehož délka není přesně stanovená a je ohraničená jen věkem subjektu. Existují však výjimky, které dokazují, že se nejedná o striktní sémantické rozlišení.

7.4 Лес

Čtvrtým a posledním lexémem ze skupiny, kdy je koncovka Loc2 považována za obligatorní je lexém *лес*.

Jako hlavní korpus, ze kterého jsme vycházeli, byl i zde použit základní korpus kvůli většímu počtu dokladů (120). Pro širší kontext byl doplněn korpusem mluveným a novinovým. V základním korpusu pro Loc1 se nacházely texty z oblasti publicistiky, texty učebně naučné, obchodního charakteru, ze sféry každodenní komunikace, ale i texty umělecké.

Při analýze jsme již pro vyhledávání v korpusu zadali obligatorní koncovku *в*, předcházející lexému na páté až první pozici. Tato koncovka ve výsledcích z korpusu nebyla ve většině případů chápána jako lokální koncovka v přímém slova smyslu, určující umístění „v lese“, nýbrž byla použita zejména důsledkem rekce či v některých případech v jiném, přeneseném významu, který neodráží její lokální charakter.

Пříklad č. 15: *Ученые видят в лесу, в первую очередь стража природы и здоровья, ценят его огромную эстетическую роль. [обобщенный. Долгий век дерева // «Химия и жизнь», 1965] [омонимия не снята]*

V dalších případech se jedná o skloňování názvu a ani zde tak nejde o přímý, lokální, význam. Koncovku Loc1 jsme v obdobné situaci přeneseného, nelokálního významu, zaznamenali i u ostatních zkoumaných lexémů (viz příklady lexému *год*).

Пříklad č. 16: *Его актерский Роман с Еленой Юнгер (Старая актриса — коридорный мальчик Люсьен в «Силуэтах Парижа» Ж. Кокто, Гурмыжская — Буланов в «Лесе» А. Островского, Сара Бернар и ее секретарь Жорж Питу в «Крике лангусты» Дж. [Парадокс Гвоздицкого (2003) // «Театральная жизнь», 2003.04.28] [омонимия не снята]*

Od 30. let 20. století se v dokladech vytrácí věty, ve kterých je předložka *в* použita kvůli rekcí slovesa, nejedná se již ani o doklady, ve kterých je lexém v Loc1 součástí názvu. V těchto případech by již mohla plnohodnotně vystupovat koncovka Loc2. V dokladu z roku 1932 se poprvé vyskytuje litera Ъ spolu s historickým, předrevolučním, pravopisem. Potvrzuje se zde tedy naše hypotéza, ve které zastáváme názor, že právě období kolem roku 1930 je přelomové a v dokladech starších tohoto období se užívá koncovky Loc1 jako plnohodnotné, normativní a gramaticky korektní.

Příklad č. 17: *Ни свет, ни заря, а я в лесе.* [Н. Н. Ляшко (Лященко). *Пятая камера (1915-1925)*] [омонимия не снята]

Pro širší kontext jsme přistoupili k analýze novinového korpusu. Zde jsme pracovali s doklady z let 2000 až 2009. Mezi 22 výskyty se většina zabývala dílem Ostrovského – Les či se jednalo o nápěv z písně *в темном лесе* a jednalo se tedy o název a předložka *в* tak nebyla lokálové povahy. Ostatní doklady byly buď ovlivněné rekcí a předložka *в* ani zde neplnila lokálovou funkci. V žádném z dokladů se však neobjevilo nenormativní lexikum a texty nebyly stylisticky příznakové.

Zajímavé výsledky poskytl korpus mluvený se svými 7 doklady. Navzdory předpokladu, že v mluveném projevu se může koncovka Loc1 vyskytovat častěji, jelikož se jedná o improvizovaný projev a k chybovosti tedy dochází z různých důvodů častěji, ani jeden z výsledků však tento předpoklad nepotvrdil. Všechny výsledky pouze odkazovaly na nápěv písně *В темном лесе*, ve kterém se sice jedná o přímý lokální význam, nicméně píseň obsahuje z dnešního hlediska více nenormativních elementů. Jelikož se jedná o ruskou národní píseň, která se věnuje venkovské tematice, lze užití koncovky Loc1 vysvětlit hned dvěma způsoby. První vysvětlení zasahuje do oblasti časové. Jelikož se, jak už jsme zmínili, jedná o ruskou národní píseň, je možné jen stěží datovat dobu jejího vzniku, lze však předpokládat, že náleží do doby, kdy se koncovka Loc1 používala jako nepříznavá. Navíc se titul písně nemůže volně měnit v závislosti na vývoji jazyka. Druhé vysvětlení spadá do žánrové oblasti. S ohledem na výsledky

u lexému *зод*, kdy bylo použito koncovky Loc1 u venkovské prózy pro navození atmosféry této oblasti, lze se i zde domnívat, že použití navozuje atmosféru venkova a mluvu obyvatele vesnice. Nicméně i další faktory by zde mohly hrát roli při výběru lokálové koncovky, například odkud píseň pochází a jak se v prostředí, ze kterého píseň pochází, mluví. Určit však u národní písně původ je poměrně složité a překonat tuto překážku se nám nepodařilo.

Pro analýzu lexému s koncovkou Loc2 jsme použili korpus s odstraněnou homonymií, který poskytl dostatečné množství výsledků (272 dokladů) s ohledem na to, že tento korpus posloužil opět zejména pro srovnání. Doklady v korpusu odpovídaly kodifikačním normám, bez odchylek či odklonů od pravidel.

Shrneme-li výsledky pro lexémy, pro které je použití Loc2 obligatorní, lze tvrdit, že v textech do dvacátých, popřípadě třicátých let se koncovka Loc1, zakončená na -e, používá v kontextu normativních vět odpovídajících kodifikaci. Důvodem k tomu je, že se jedná o reflex litery Ъ, která se postupně vytrácí z užívání spolu s předrevolučním pravopisem. Od této doby do textů stále častěji proniká nenormativní lexikum, nekorektnosti v gramatice a odchylky od syntaktických norem. Loc1 se častěji používá v mluveném projevu či v textech se stylizací mluvenosti. Lze také tvrdit, že dnešní povinné užití koncovky Loc2 u některých lexemů je důsledkem „vytlačení“ koncovky -e koncovkou -u.

Poněkud bokem v naší dosavadní analýze si stojí lexém *век*, kdy výběr ani v 19. století nebyl ovlivněn stylistikou, nýbrž sémantikou.

8 Variabilní užití koncovky -u

Do další skupiny se řadí slova, u kterých není užití koncovky Loc2 obligatorní a výběr lokálové koncovky není svázán gramatickými či stylistickými pravidly, koncovka je zde variabilní. Lze tedy předpokládat, že u této skupiny vystoupí do popředí role sémantiky. Z toho důvodu se při analýze zaměříme v první řadě právě na význam lexému v kontextu věty. Přihlédneme také k syntaxi, zejména zda výběr koncovky ovlivňovala například přítomnost přívlastku shodného.

Tato skupina, oproti minulé, kde užití koncovky Loc2 bylo obligatorní, vykazovala v korpusu výrazně menší množství dokladů. Z toho důvodu byli nejprve vybráni pouze dva zástupci – *дым* a *уголок*. Posléze jsme analýzu pro větší prokazatelnost doplnili o další lexémy, u kterých sice v korpusu s odstraněnou homonymií vycházelo malé množství výsledků, nicméně jejich frekvence užití naznačovala, že základní korpus poskytne větší množství relevantních dokladů. Jedná se o lexémy *дыб* a *чай*.

8.1 Дым

Nejprve jsme pro analýzu vybrali lexémy s nejvyšším počtem dokladů. Lexém *дым* měl v korpusu s odstraněnou homonymií 24 dokumentů s 35 doklady pro Loc2, nicméně Loc1 měl pouhé 3 dokumenty se 3 doklady. Z toho důvodu jsme pro analýzu Loc1 využili korpus i s neodstraněnou homonymií, kde jsme měli k dispozici 153 dokladů, z časového období od roku 1791 po rok 2014. Doklady byly z oblasti publicistiky, texty učebně naučné, texty z oblasti každodenní komunikace a umělecké texty.

Nejprve jsme se zaměřili na analýzu lexému s koncovkou Loc1, Mezi doklady se, stejně jako u předchozích lexémů, nacházely názvy díla. V tomto případě se jednalo o dílo *Дым* spisovatele Ivana Sergejeviče Turgeněva.

Пříklad č. 18: *По поводу своей Суханчиковой в «Дыме» Тургенев заговорил о «бешенстве сплетни», но он не чувствует, что когда она, Суханчикова, уже ушла, он сам продолжает ее некрасивое дело и в своих выпадах так часто уподобляется именно ей.* [Ю. И. Айхенвальд. Тургенев (1913)] [омонимия не снята]

Mezi doklady se vyskytovaly věty obsahující normativní, kodifikované lexikum, ale také obsahující hovorové výrazy či naopak výrazy s vyšší mírou stylizovanosti (například věty bez sloves obsahující jen slovní spojení s pomlčkami), umělecké texty. Lexém byl použit jako součást tropů, zejména jako metafora či přirovnání. Co se syntaktických specifik týče, lexém se nacházel ve větách, ve kterých byl standardní pořádek slov, ve větách se také nacházelo obmykání. Analyzovaný lexém byl přímo jako součást obmykání a nebo v kontextu věty, ve které se toto obmykání nacházelo. Doklady se vyskytovaly jak spolu s přívlastkem shodným, tak i bez něj.

Пříklad č. 19: *Иду под рощею излучистой тропею; Что шаг, то новая в глазах моих картина: То вдруг сквозь чащу древ мелькает предо мной, Как в дыме, светлая долина; То вдруг исчезло всё... окрест сгустился лес; Всё дико вокруг меня, и сумрак, и молчанье...* [Ирина Грачёва. «Всё к размышленью здесь влечёт неволью нас». Павловск и его сады // «Наука и жизнь», 2009] [омонимия не снята]

Stejně jako některé předchozí lexémy, i tento lexém se vyskytoval jako součást ustálených spojení, konkrétně byl hojně užíván ve vazbě *в огне и дыме*.

Z funkčních stylů texty pocházely z celé stylové škály: publicistika, populárně-naučné, umělecké texty, i texty každodenní komunikace.

Přihlédneme-li k sémantice, lexém se často vyskytoval v kontextu vět hovořících o látce, kterou dým obsahuje, dále pak o cigaretovém a tabákovém dýmu, o dýmu šedém, hustém či těžkém.

Пříklad č. 20: *Самым вредным соединением в табачном дыме всегда считался никотин. [обобщенный. Химия табачного дыма // «Химия и жизнь», 1965] [омонимия не снята]*

Novinový korpus, ke kterému jsme přihlédli pro doplnění, nabídl 62 dokladů. Většina z nich se zabírala tématem cigaretového a tabákového dýmu.

Пříklad č. 21: *В дыме сигареты, кроме никотина, содержится около 4 тысяч вредных веществ. [Орлов Павел. БРОСАЙ КУРИТЬ - ВСТАВАЙ НА ЛЫЖИ // Труд-7, 2006.12.22] [омонимия не снята]*

Další z dokladů citovaly dílo Maxmiliána Vološina - Občanská válka z roku 1919. Zde však ve výběru koncovky hraje roli verš:

Пříklad č. 22:

*А я стою один меж них
В ревущем пламени и дыме
И всеми силами своими
Молюсь за тех и за других.*
Zdroj: Максимилиан Волошин

Jediný doklad v mluveném korpusu nenesl lokální význam, ale je součástí konstrukce *не в дыме дело*, která se nacházela i v ostatních korpusech. Tuto konstrukci opět chápeme jako ustálený obrat, kdy se jedná o přenesený význam. Tato vazba je užita jako přepis scény z filmu Andrej Rubljev režiséra Andreje Tarkovského, pojednávající o životě slavného ikonopisce 15. století Andreje Rubljova.

Пříklad č. 23: *[Андрей Рублев, Анатолий Солоницын, муж, 37, 1934] Да не в этом дело! Не в дыме дело! [Даниил Черный, Николай Гринько, муж, 51, 1920] А в чём? [Андрей Тарковский, Андрон Михалков-Кончаловский. Андрей Рублев, к/ф (1971)] [омонимия не снята]*

Pro srovnání jsme analyzovali doklady z korpusu s neodstraněnou homonymií pro Loc2. Po protřídění a manuálním odstranění homonymie zůstalo přes 1000 výsledků. Jelikož takové množství výsledků je pro tuto práci značně obsáhlé, vyhledávali jsme mezi doklady ty výrazy, které se objevili v dokladech pro Loc1.

Nejprve jsme se zaměřili na sémantické hledisko. Mezi doklady se vyskytovala spojení týkající se tabákového a cigaretového dýmu. Na rozdíl od dokladů pro Loc1 se zde nenacházely věty s informací o obsahu látek v dýmu. Zajímavé však bylo, že spojení *в огне и дыму* se používá s oběma lokálovými koncovkami. Dále se mezi doklady poměrně často vyskytovala přirovnání, po kterých bezprostředně následoval analyzovaný lexém. Nacházely se také výsledky, kde lexému předcházelo hned několik přívlastků shodných, a to i navzdory tvrzení Browna, že substantivu ve formě Loc2 může předcházet pouze jedno adjektivum.

Příklad č. 24: *Как в дыму, он видел белеющие Фенькины ноги. [Артем Веселый. Россия, кровью умытая (1924-1932)] [омонимия не снята]*

Příklad č. 25: *В вонючем бензиновом дыму автомобили госпиталя переезжали Вислу по гремящему, податливому понтонному мосту, наведенному саперами перед утром. [Вацлав Михальский. Для радости нужны двое (2005)] [омонимия не снята]*

Stylově zde byly zastoupeny texty z oblasti publicistiky, umělecké texty, populární naučné texty, texty obchodního charakteru i texty z prostředí běžné každodenní komunikace. Texty obchodního charakteru a texty z prostředí běžné každodenní komunikace se v korpusu pro Loc1 nevyskytovaly, lze tedy říct, že doklady zde byly stylově různorodější, ovšem s ohledem na počet dokladů (153 oproti 1071) je třeba toto tvrzení brát s rezervou. Doklady pocházely z období od roku 1698 po rok 2010.

V novinovém korpusu jsme zpracovali 285 dokladů z let 2000 až 2014, kdy 227 z nich obsahovalo spojení *в дыму* bez přívlastku, ve zbylých 57 příkladech lexému přívlastek předcházel. I zde se vyskytovala spojení *в огне и дыму* a adjektiva cigaretový a tabákový.

Právě ustálené spojení *в огне и дыме(-у)* nás zaujalo, jelikož se nacházelo s oběma koncovkami. Abychom získali podrobnější přehled o tom, jak se rozlišují kontexty u každé koncovky, udělali jsme podrobnější analýzu tohoto spojení. Pracovali jsme s 19 doklady, z toho 8 dokladů bylo s koncovkou Loc1, 11 dokladů s koncovkou Loc2. Doklady s koncovkou Loc2 pocházely z oblasti publicistiky, kdy texty patřící do této sféry měly charakter krátké informativní zprávy a obsahovaly normativní lexikum. Většinou se slovní spojení vyskytovalo v přímém slova smyslu. Dále se tato koncovka užívala také v textech uměleckých. Byla zde patrná vyšší míra stylizace, slovní spojení se vyskytovala jak v přímém slova smyslu, tak i v přeneseném, vyjadřujícím „v těžkých podmínkách“. Koncovky Loc1 se užívalo v uměleckých textech, ve kterých byla zřejmá vyšší míra stylizace. Taktéž se častěji vyskytovala ve spojení, které byly použity v přeneseném slova smyslu, nicméně ve smyslu obdobném jako u Loc2, tedy „v těžkých podmínkách“. Nelze však s určitostí říci, zda v tomto smyslu bylo užito slovní spojení ve většině dokladů nebo ve všech, s ohledem na příliš krátký kontext.

Lexém *дым* užívá obou lokálových koncovek a to bez rozdílů ve stylistice či sémantice. Jak dokládají výsledky z korpusů, tento jev se v průběhu let nezměnil. Tyto koncovky se tedy jeví jako plně variabilní a to nehledě na datum vzniku dokladu. Tuto tezi potvrdila také podrobnější analýza konkrétního jevu, ustáleného spojení *в огне и дыме(-у)*.

Пříklad č. 26: *В табачном дыму, меж четырех зеленых стен, в плохо освещенной и холодной камере Лефортовского замка два кривых позвоночника с упоением предавались игре в нарды, разгадывали кроссворды, болтали «за жизнь», листали детективы, отхлебывали чифир и спали по двенадцать часов. [Андрей Рубанов. Сажайте, и вырастет (2005)] [омонимия не снята]*

Пříklad č. 27: *В табачном дыму сидели и ходили дворяне, разговаривая о выборах. [Л. Н. Толстой. Два гусара (1856)] [омонимия не снята]*

Пříklad č. 28: *В горьком табачном дыме отчетливо различалась пряная ароматическая нота — будто тлел ладан. [Даниил Корецкий. Менты не ангелы, но... (2011)] [омонимия не снята]*

Пříklad č. 29: *В табачном дыме пляшут вышибленные из жизненной колеи люди: у буфета стойко глотают денатурат те, кто завтра проглотит за кладбищем — местом упокоения всех буржуев — советскую пулю. [Иван Савин. Новые годы // «Русские вести», 1923] [омонимия не снята]*

8.2 Уголок

Dalším lexémem s dostatečným počtem dokladů v korpusu ze skupiny, ve které užití Loc2 není obligatorní, byl lexém *уголок*. Nejprve byl proanalyzován korpus s odstraněnou homonymií pro Loc1, který poskytl 53 dokladů z období 1846 až 2003. V těchto dokladech se objevovalo normativní lexikum, byly však patrné i odklony od normativnosti.

Pro získání dalších výsledků jsme zkoumali také základní korpus pro Loc1 (tedy i s neodstraněnou homonymií, kterou jsme posléze odstranili manuálně). Tento korpus obsahoval přes 1400 dokladů z časového rozmezí mezi lety 1846 až 2015. V tomto korpusu jsme neanalyzovali všechny jednotlivé doklady, nýbrž jsme vybírali namátkově zástupce z různých časových úseků. Po této namátkové analýze výsledků jsme došli k závěru, že co se týče stylistiky či obsahu nenormativního lexika, kontext lokálu se v průběhu let nezměnil. Ani ze syntaktického hlediska jsme nezaznamenali, že by se kontext věty výrazněji změnil. Mezi staršími texty i mezi novějšími texty se nacházely doklady, kdy lexému předcházela přívlastek i kde bezprostředně předcházela jen předložka.

Texty pocházely z oblasti publicistiky, reklamy, ze sféry umělecké, učebně-naučné, církevní teologické, výrobně-technické či z oblasti elektronické komunikace. Tato poměrně široká škála dokazuje, že užití lexému v Loc1 není limitováno hranicemi stylu či časového užití. Ze zhruba 1400 výsledků jich bylo zhruba 300 starších roku

1940. Ve větách se vyskytovala stylizace mluvenosti, texty navozovaly autenticitu vyprávění, objevovala se přímá řeč, ale nacházely se naopak i stylisticky méně výrazné věty. Lexému předcházela předložka *в* i *на*, přičemž *в* byla znatelně častější. Po předložce následoval analyzovaný lexém bezprostředně, ale i s přívlastkem shodným, který lexému předcházel:

Пříklad č. 30: В тихом уголке Москвы, отдаленные от улицы невысокой оградой и тенистым садиком, стоят несколько зданий. [Нина Верина. Учиться. Чтобы Учить // «Огонек», 1973] [омонимия не снята]

Novinový korpus taktéž obsahoval doklady s oběma předložkami, které předcházely lexému bezprostředně. Nezřídka se však objevovaly také doklady, kdy lexému předcházel přívlastek shodný. Tento korpus ale měl značně omezené časové rozpětí, jelikož obsahoval texty pouze z let 2010 až 2014, o zmapování historického vývoje tedy v tomto případě nemůže být řeč.

Loc2 pro tento lexém nabídl v korpusu značně menší množství dokladů s odstraněnou i neodstraněnou homonymií, než pro Loc1. Ze zhruba 400 výsledků bylo téměř 300 starších roku 1940. Celkově byly doklady z období mezi lety 1760-2010. Za toto časové období nebyl zřejmý žádný posun ve stylistice či frekvenci užití nenormativního lexika. Analýza prokázala, že se i zde vyskytovaly obě dvě předložky. Předložka *на* se však vyskytla pouze v sedmi případech, přičemž ve všech sedmi stála bezprostředně před lexémem. Přívlastek shodný se s předložkou *на* nevyskytl ani jednou. Předložka *в* se nacházela bezprostředně před lexémem v téměř 300 případech. U ostatních vět po předložce následoval přívlastek shodný, v některých případech dokonce více přívlastků. Přívlastky byly obdobné jako o lexému s koncovkou Loc1.

Пříklad č. 31: Вот засыпает мой рыженький, маленький В тихом своем уголку. [Елена Ильина. Четвертая высота (1945)] [омонимия не снята]

V rámci naší analýzy jsme přihlédli také k tomu, zda lze zaznamenat určitý vývoj v užívání přívlastků před lexémem. Zjistili jsme však, že doklady, kdy lexému

bezprostředně předchází předložka, jsou jak z 19. století, tak i z 21. století. To samé platí také pro doklady, kdy po předložce následuje přívlastek shodný.

Пříklad č. 32: *По двору бродят всключенные фигуры, в лохмотьях и рубищах; некоторые приткнулись в уголку и что-то варят себе в котелках, едкий дым стелется по двору, и все эти страшные оборванцы, между которыми есть несомненные душевные больные, кажутся какими-то фигурами из Дантова ада. [В. Д. Черевков. По китайскому побережью // «Исторический вестник», 1898] [омонимия не снята]*

Пříklad č. 33: *В обширном саду им было где уединиться от шумных товарищей; в укромном тенистом уголку они углублялись в книгу, впервые пробудившую в них любовь к мысли и знанию; взгромоздясь на сук какого-нибудь старого дерева, они обдумывали и даже набрасывали на бумагу свои первые опыты литературных произведений. [А. Н. Анненская. Гоголь. Его жизнь и литературная деятельность (1895)] [омонимия не снята]*

Co se týče stylistiky, je zde záběr užší. Koncovka Loc2 se nachází v textech uměleckých, z oblasti publicistiky, církevních teologických i textech z oblasti každodenní všední komunikace, což i tak pokrývá poměrně široké spektrum užití.

Dále jsme se soustředili na méně častý jev, a to na lexém ve formě obou pádových koncovek, kterému předchází předložka *na*. Pracovali jsme se 70 doklady z korpusů pro obě koncovky, a to s odstraněnou i neodstraněnou homonymií. Většina dokladů s předložkou *na* se pojila s koncovkou Loc1 (55 dokladů). Mezi těmito doklady se vyskytovaly věty s normativním lexikem, tak i věty, ve kterých se nacházela deminutiva či hovorové výrazy.

Věty jsme proanalyzovali i ze syntaktického hlediska. Byly mezi nimi věty se standardním slovosledem, obmykáním, ale i věty, ve kterých se nacházela elipsa. Sémantika lexému s předložkou *na* a koncovkou Loc1 se ve většině případů vztahovala ke slovu ve smyslu „na kraji“ předmětu (obálky, stolu apod.). 55 dokladům s koncovkou Loc1 předcházela předložka bezprostředně, přičemž v několika z nich se v postpozici nacházel přívlastek neshodný, v 8 případech

předcházet přívlastek shodný. Ani zde se nepotvrdila hypotéza, že by na výskyt přívlastku mělo vliv období vzniku. Doklady s přívlastkem byly datovány od roku 1918 po rok 2003. Zbýlých 7 dokladů, ve kterých je lexém *уголок* ve tvaru Loc2 byly takové, jejichž sémantika odkazovala buď na kraj předmětu, nebo na rohovou část, roh. V kontexty věty se vyskytovala jak deminutiva, tak i normativní lexikum. V žádném z dokladů s koncovkou Loc2 však lexému nepředcházet přívlastek shodný, v některých z nich se v postpozici nacházet přívlastek neshodný.

Z uvedené analýzy vyplývá, že na výběr koncovky u lexému s předložkou *на* nemá vliv stylistika, syntax ani sémantika. Tyto koncovky jsou si plně rovnocenné. Na základě počtu dokladů v korpusu předpokládáme, že se častěji používá ve spojení s předložkou *на* koncovka Loc1.

Celkově výsledky pro lexémy s koncovkou Loc1 a Loc2 prokazují, že obě tyto koncovky jsou plně variabilní a není mezi nimi rozdíl sémantický, stylistický a ani syntax nijak neupřednostňuje jednu či druhou koncovku. Doklady sahaly až do poloviny 18. století, za tuto dobu se užívání pádových koncovek nijak výrazně nezměnilo. Koncovky jsou tedy pro tenhle lexém plně variabilní.

Příklad č. 34: *Она завязала на уголке платочка узелок и, зажав в руке два конца, сказала: — Тяните. [С. Т. Григорьев. В Октябре (1927)] [омонимия не снята]*

Příklad č. 35: *Это — в розовой башне на уголку, я знаю. [И. С. Шмелев. Богомолье (1930-1931)] [омонимия не снята]*

8.3 Чай

Abychom dosáhli přesnějších výsledků u celkových závěrů pro tuto skupinu, rozhodli jsme se analyzovat také lexém *чай*. Tento lexém sice v korpusu s odstraněnou homonymií vykazuje pouze 1 doklad s koncovkou Loc2 a 5 dokladů pro Loc1, nicméně jsme předpokládali vyšší frekvenci u korpusu s odstraněnou i

neodstraněnou homonymií dohromady. Po manuálním odstranění homonymních výrazů jsme dosáhli 161 dokladů ke zpracování s koncovkou Loc1. Dokladů s koncovkou Loc2 bylo 2181, nicméně po odstranění homonymních výsledků zůstalo dokladů pouze 12.

Mezi 161 doklady pro lexém s koncovkou Loc1 bylo pouze 37 s předložkou *на*. Věty neobsahují nenormativní lexikum, v jednom případě se jednalo o větu zvolací, v rámci níž byla součástí přímá řeč. Ta ovšem zřejmě neovlivnila formu věty. Ze syntaktického hlediska byly věty uspořádány ve standardním slovosledu, v několika málo případech se objevilo obmykání. Časově pocházely věty z let 1789 až 2012. Převládaly věty z oblasti publicistiky či umělecké tety, poskromnu se však objevily i ze sféry elektronické komunikace, reklamy, texty z každodenní komunikace.

V dokladech, ve kterých lexému předcházela předložka *на*, neměla tato předložka lokální význam. Ve větách, ve kterých se vyskytovala, byla použita v rámci metonymie. Doklady pojednávali o čaji ve smyslu návštěvy, na které se pije čaj.

Další významy lexému s předložkou *на*, které se často vyskytovaly, byl ve smyslu „být pouze o čaji“. Dále se vyskytlo spojení *гадать на чае*.

Příklad č. 36: *Будучи по образованию китаистом, я по долгу службы много лет провел в Гонконге и Японии и постоянно наблюдал, как утром, собираясь на работу, китайцы гадают на чае. [Гороскоп (1997) // «Столица», 1997.07.15] [омонимия не снята]*

Lexém s předložkou *на* jsme pro zajímavost zadali také do vyhledavače Google. Právě spojení *гадать на чае* bylo nejčastějším nalezeným mezi výsledky na prvních několika stranách. V několika málo případech bylo této předložky využito z důvodu rekce.

Lexém ve tvaru Loc2 byl užit pouze ve spojení s předložkou *в*. Z 12 dokumentů, které jsme zpracovávali, nebyl žádný starší roku 1963. Lexém se vyskytoval v kontextu normativní věty, v jednom případě se jednalo o doklad, jehož autorem

je Abramov, kterého jsme již dříve zařadili do venkovské prózy, ve které je patrná jistá míra stylizace. Dvakrát byl lexém použit jako součást přirovnání.

Syntakticky byly věty a slovosled standardní, v jednom případě se vyskytovalo obmykání.

Mezi doklady se nacházely umělecké texty a texty z oblasti publicistiky, nicméně na tak malém vzorku nelze tvrdit, že by byl záběr užší, než u Loc1.

Zjistili jsme tedy, že u tohoto lexému se preferuje předložka *в*, pokud se však vyskytuje předložka *на*, častěji se tak stává u lexému s koncovkou Loc1 a má přenesený význam. S koncovkou Loc2 se tento lexém pojí pouze předložka *в*. u tohoto lexému jsme však zaznamenali určitý rozdíl v sémantice, kdy se každá koncovka užívá v různých kontextech. Nelze zde tedy hovořit o plné variabilitě koncovek.

8.4 Дыб

Posledním lexémem patřícím do skupiny slov, u nichž je koncovka variabilní, byl zvolen lexém *дыб*. Ani tento lexém sice nedosahoval potřebného počtu výsledků v korpusu s odstraněnou homonymií (1 výskyt pro koncovku Loc2, 2 výskyty pro koncovku Loc1), je však často uváděný jako učebnicový příklad pro tuto skupinu lexémů. Korpus s odstraněnou i neodstraněnou homonymií nabídl 64 dokladů pro koncovku Loc2 a 88 dokladů pro koncovku Loc1.

Doklady pro Loc2 jsou časově zařazeny do období od roku 1806 po rok 2008. Co se týče užívání nenormativního lexika, bylo mezi 64 doklady zanedbatelné množství vět, ve kterých se vyskytly dialektismy, v jedné větě se nacházelo citoslovce. V ostatních případech bylo lexikum normativní a neodchylovalo se od norem spisovného jazyka. Převládaly texty umělecké, druhé nejčastější byly texty z oblasti publicistiky, dva doklady byly učebně-naučné, dva průmyslově-technické.

Пříklad č. 37: *Брать кожи из 1 дуба после 7-10 дней их лежки в этом дубу.* [Краткая энциклопедия скорняка. Глава 6 // Краткая энциклопедия скорняка, 1999] [омонимия не снята]

Často se vyskytovalo přirovnání přímo se zkoumaným lexémem. Padesát dokladů pocházelo právě ze sféry uměleckých textů, zbylých 14 bylo zařazeno mezi učebně-naučné texty, text z oblasti každodenní komunikace, texty technického ražení a publicistické texty. Syntakticky byly věty taktéž standardní, co se týče slovosledu, v jednom případě se v kontextu věty vyskytovalo obmykání a v jednom případě byla patrná vysoká míra stylizace, kdy v textu bylo použito bezespoječné (asyndetické) spojení. V jednom případě se ve větě užilo básnické figury, anafory. Mezi doklady se také vícekrát vyskytla říkanka.

Пříklad č. 38: *Ай дуду, дуду, дуду! Сидит ворон на дубу... Три-та-та, три-та-та!* [К. И. Чуковский. От двух до пяти (1933-1965)] [омонимия не снята]

Ve většině případů analyzovanému lexému nepředcházela přívlastek, nýbrž bezprostředně předložka *на* či *в*. Ze sémantického hlediska lze zdůraznit, že věty často obsahovaly druhy ptactva sedících či hnízdících na dubu. Nejčastěji se jednalo o vránu, v několika případech se vyskytl sokol, přesněji dva jasní sokoli kteří symbolicky zastupovali J. V. Stalina a V. I. Lenina.

Пříklad č. 39: *В заключение хор исполнил песню про двух соколов, Ленина и Сталина, люди слушали молча и невольно повторяли про себя: на дубу высоком сидели два сокола ясных, один сокол — Ленин, другой сокол — Сталин.* [Аркадий Львов. Двор (1981)] [омонимия не снята]

Novinový podkorpus nabídl pouze 3 výsledky, přičemž jeden doklad má charakter mluveného projevu, v jednom případě se jedná o zmínění pranostiky a ve třetím dokladu je zmíněna část říkanky, ve které se vyskytuje deminutivum. Ve všech třech případech se tedy nejedná o standardní věty, ale o věty se stylizací mluvenosti a s tendencí směřovat k lidovému jazyku.

V mluveném korpusu se vyskytoval pouze jeden doklad, který vystupoval ve formě hádanky.

Korpus pro lexém *дуб* ve formě Loc1 nabídl 88 dokladů ke zpracování z období od roku 1754 po rok 2012. Nejvíce dokladů pocházelo z oblasti uměleckých textů, druhou nejčastější byla, obdobně jako u Loc2 publicistika a učebně-naučné texty. Nejčastěji se mezi doklady citoval úryvek z Puškinovy poémy Ruslan a Ludmila. Hned pět výskytů s tímto úryvkem pocházelo z díla A. P. Čechova – Tři sestry. V tomto případě se jedná o postponovaný přívlastek shodný.

Příklad č. 40: *У лукоморья дуб зеленый, золотая цепь на дубе том... [А. П. Чехов. Три сестры (1901)] [омонимия не снята]*

V ostatních dokladech se lexém vyskytoval v uvozovkách či například jako název. V několika dokladech bylo tohoto lexému užito jako metonymie. V tomto případě se hovořilo o dubu jako o smyslu materiálu, ze kterého je vyhotoven například nábytek. I v dalších příkladech se vyskytovaly tropy; kromě metonymie bylo použito také přirovnání. Lexém se ve formě Loc1 užíval ve smyslu stromu určenému pro šibenici, listí na dubu či místo, kde hnízdí ptactvo. I zde se využívala forma Loc1 pro lexém jako součást názvu. Využity byly obě dvě předložky, *в* i *на*, přičemž předložka *на* se vyskytovala častěji, čemuž odpovídá také sémantický charakter lexému. V jednom případě bylo užití podmíněno také syntaxí, kdy se jednalo o rekcii, nicméně tento případ byl ojedinělý:

Příklad č. 41: *Проведая, что в Адмиралтействе скоро будет нужда в дубе, срубил роуцу, сплавил ее плотами на Неву, как раз вовремя, и подарил отцу. [Д. С. Мережковский. Петр и Алексей (1905)] [омонимия не снята].*

Co se týče sémantiky, novinový korpus, ve kterém bylo 25 dokladů, vykazoval obdobné výsledky. I v tomto korpusu se mezi doklady našly takové, ve kterých se citoval úryvek z Puškinovy poémy Ruslan a Ludmila. Tento úryvek byl použit také v obou dvou dokladech, které nabídl mluvený korpus.

U tohoto lexému lze tedy tvrdit, že se užívají obě dvě koncovky i obě dvě předložky, v základním korpusu s odstraněnou i neodstraněnou homonymií jsou sice patrné některé rozdíly v sémantice, kdy Loc2 se používá v přímém lokálovém smyslu, kdežto Loc1 je zaznamenán spíše jako odkaz na Puškinovo dílo, v novinovém korpusu s koncovkou Loc1 už se však lze setkat i s koncovkou Loc1 v lokálovém, místním, významu. Proto i zde můžeme tvrdit, že užití lokálových koncovek je u tohoto lexému variabilní.

V této skupině lexémů, jejichž společným jmenovatelem má být variabilita užití obou lokálových koncovek, jsme se přesvědčili ve 3 ze 4 případů, že jsou jisté tendence k rozlišování významu v rámci lokálové koncovky, nicméně rozdíly jsou zatím jen nepatrné. Variabilita u těchto lexémů je však doposud značná a volba lokálové koncovky je tak více či méně volná.

9 Lexémy, u nichž výběr koncovky rozlišuje význam

Třetí, nejméně početnou, je skupina 12 lexémů, u kterých lze užívat obě dvě koncovky, ovšem s ohledem na to, že výběr lokálové koncovky má vliv na jejich význam. Při analýze se tedy zaměříme v první řadě na sémantiku, přihlídneme nicméně i k syntaxi, zejména vyskytuje-li se přívlastek shodný. Z této skupiny byli vybráni zástupci *край*, *круг*, *род* a *ход*.

9.1 Край

Nejprve jsme se zaměřili na lexém *край*. Korpus s odstraněnou homonymií poskytl dostatečné množství dokladů, proto pro tento lexém nebude využit základní korpus. Pro větší celistvost však bude opět využit korpus novinový a mluvený.

Analýzu jsme započali koncovkou Loc1. Mezi 57 výskyty v korpusu se nacházely obě předložky, které se používají pro spojení s Loc2, *в* i *на*. Nejprve byla proanalyzována slovní spojení s předložkou *на*. V korpusu s odstraněnou homonymií se objevily dva doklady, ve kterých tato spojka spolu s lexémem *край* vyjadřovala okraj předmětu. V dalších případech se jednalo o spojení s přívlastkem *передний* ve smyslu v první linii. Tento výraz je datován do let 1946 – 2001. Toto časové rozpětí nám však neumožňuje patřičně sledovat vývoj v užití koncovek, jelikož jako přelomový okamžik, kdy se užívání koncovky Loc2 ustálilo, chápeme období kolem 30. let 20. století.

V ostatních případech se vyskytuje lexém spolu se spojkou *в*. Nejčastěji se toto spojení vyskytuje jako označení pro oblast, a to jak neurčitě lokalizovanou (*в нашем родном крае*), tak i označenou toponymem:

Пříklad č. 42: *Недавние выборы в Красноярском крае, поднявшие на поверхность политической элиты поддержанного коммунистами Глазьева, в полной мере показали ёмкость коммунистического электората. [Вячеслав*

Костилов. Тень КПРФ становится гуще (2003) // «Аргументы и факты», 2003.01.29 [омонимия снята]

Spojení předložky *в* s toponymem je v dokladech v časovém rozpětí mezi lety 1922-2003, lze tedy předpokládat, že ani tady se sémantika v průběhu let nijak nezměnila nebo alespoň že výskyty s jiným významem nebudou časté, jelikož se jedná o dobu, kdy se užití této koncovky postupně měnilo.

Srovnáme-li výsledky starší roku 1950, zjistíme, že se lexém používal beze změny ve všech třech výše popsaných případech, tedy s toponymem, s obecnou charakteristikou kraje jako oblasti a ve významu „v přední linii“.

Novinový korpus nabídl 989 výsledků pro lexém s předložkou *в* doplněnou o toponymum či blíže nespecifikovanou oblast. Dalších 211 výsledků se vyslovovalo o oblastním celku, nicméně bez přívlastku (v podobě toponyma či jiné charakteristiky oblasti). V některých případech se jednalo, stejně jako v korpusu s odstraněnou homonymií, o výraz „v přední linii“ at' už v přímém nebo v přeneseném slova smyslu. Další výsledky lze přeložit jako „nacházející se na okraji“.

V průběhu analýzy nás zaujala problematika sémantického rozdílu s užitím předložek v obou pádových variantách, zaměřili jsme se tedy i doklady, kde stojí lexém s konkrétními předložkami, tentokrát v základním korpusu.

Ze 417 výsledků z korpusu pro lexém *край* s předcházející předložkou *на* bylo zhruba 330 dokladů na slovní spojení *на переднем крае*. Kromě dokladu z roku 1850 – *на Лунном крае* se vždy dá výraz přeložit jako okraj, hraniční část.

Doklady na lexém s předložkou *в* se vždy vyjadřují o kraji ve smyslu oblasti, lokality.

U tohoto lexému jsme tedy došli k závěru, že v rámci pádové koncovky *Loc1* význam rozlišuje, až na několik málo případů, předložka.

Dokladů pro Loc2 poskytl korpus s odstraněnou homonymií 122. Z toho pouze 11 výsledkům předcházela předložka *в*, ve zbylých dokladech se vyskytuje předložka *на*. Po analýze všech výsledků s odstraněnou homonymií byla nalezena stejná slovní spojení jako u Loc1, pouze s jinou koncovkou. I zde se vyskytovala slovní spojení *на переднем краю*. S předložkou *на* se vázala slovní spojení s významem na okraji nebo nacházející se v hraniční části předmětu či lokality. S předložkou *в* byl opět spjat význam kraje jako územního celku, určité oblasti, s tím rozdílem, že na rozdíl od Loc1, zde byl kraj blíže určen přídavnými jmény, nikoliv toponymy. Přídavné jméno se přitom nenacházelo pouze v prepozici, ale i v postpozici.

Пříklad č. 43: *Вообще-то в этом горном краю камней было много, но каждый из них как-то сам по себе устроился на подходящем для того месте, кроме одного, самого угрожающе огромного. [Василь Быков. Камень (2002)] [омонимия снята]*

V tomto korpusu se nacházely texty z let 1782 až po rok 2011.

Pro Loc2 jsme taktéž provedli podrobnější analýzu, při které jsme se v základním korpusu zaměřili konkrétně na lexém s koncovkou Loc2 s předložkou *в*. Korpus nabídl 931 výsledků. Při analýze se často vyskytovala tato přídavná jména ve funkci přívlastku: *лесной, отдалённый, благословенный, родной, чужой, здешний*. Výjimkou nebyly ani zájmena přívlastňovací či ukazovací zájmeno *этом*. Vždy se tedy s předložkou *в* vyskytoval lexém ve významu oblasti, územního celku.

Пříklad č. 44: *Он поудобнее оперся спиной о грудку еловых веток и начал свой рассказ о событиях в лесном краю... [Роберт Штильмарк. Наследник из Калькутты (1950-1951)] [омонимия не снята]*

Pro lexém s předložkou *на* bylo nalezeno 1736 výskytů v základním korpusu. Z toho 1414 dokumentů obsahovalo předložku *на* bezprostředně předcházející analyzovanému lexému. Všechny případy vyjadřovaly okraj, hraniční část. Vyskytovala se slovní spojení typu *на краю бездны, бассейна, гибели, города, поселка, света* apod. Zbylých 322 dokladů, kdy předložka nepředcházela

bezprostředně, obsahovalo bližší určení typu okraje. Hojně se vyskytovaly výrazy *на самом краю* či *на другом краю*.

Příklad č. 45: *Дорога, по которой идет человечество, вьется, как спираль, и однажды оно снова окажется на краю пропасти. [Дмитрий Глуховский. Метро 2033 (2005)] [омонимия не снята]*

Novinový korpus, u kterého se nerozlišuje odstraněná či neodstraněná homonymie, nabídl 1203 výsledků, ze kterých však bylo 810 odstraněno, protože se jednalo o homonymní výrazy. Homonymními výrazy máme na mysli lexémy, které jsou co do formy stejné, nicméně jsou užity v jiném pádu, v tomto případě konkrétně v dativu. V tomto korpusu se navíc doklady pohybovaly v časovém rozmezí pouze let 2011-2014. Zastoupeny byly obě předložky, *в* i *на*, určující sémantiku tohoto lexému. Tematicky se v dokladech hovořilo o okraji jako hraniční části s předložkou *на*. S ní se dále spojoval levý a pravý kraj ve smyslu sportovní tematiky. Předložka *в* pak doplňovala lexém ve významu „v kraji dalekém“ či „v kraji rodném“.

Hned na začátek jsme si jako zástupce této skupiny vybrali poněkud specifický lexém. Během naší analýzy jsme zjistili, že sémantiku tohoto lexému neurčuje pádová koncovka lokálu singuláru, nýbrž předložka předcházející tomuto lexému. Touto vlastností se razantně liší od ostatních lexémů, které jsme doposud v rámci naší práce analyzovali.

9.2 Под

Dalším lexémem ze skupiny slov, u kterých výběr lokálové koncovky má vliv na sémantiku, je lexém *под*. Pro tento lexém ve formě Loc1 se v korpusu s odstraněnou homonymií nacházelo 156 dokladů z let 1744-2010. Ve všech dokladech se bez výjimky vyskytovala pouze předložka *в*. Stylisticky se texty řadily do sféry publicistické, učebně-naučné, umělecké, církevní teologické a elektronické komunikace.

Počet výsledků je pro lexém ve formě Loc1 značně vyšší (156 dokladů), než ve formě Loc2 (26 dokladů). V tomto případě bychom to však nepřičítali, i kvůli skupině, do které je lexém zařazen, preferencím uživatelů pouze jedné koncovky. Zde lze předpokládat, že větší frekvence užití se odvíjí ze způsobu užití analyzovaného lexému. Ve většině případu jej totiž bylo užito v mnohem neutrálnějším výrazu, který lze přeložit jako „v podstatě“, „svým způsobem“ „v duchu (něčeho)“, „obdobně“ apod.

Příklad č. 46: *[Andrew S Scorpion, nick] Всё сделано с таким качеством, с таким вдохновением, с таким профессионализмом, что невольно создаётся ощущение, что все создатели фильма в своём роде «Штирлицы» своего дела! [коллективный. Форум: 17 мгновений весны (2005-2010)] [омонимия снята]*

Mezi další významy slova patřil význam „v rodu“ ve smyslu rodinné dynastie. Tento význam se však převážně vyskytoval s koncovkou Loc2.

Příklad č. 47: *Конечно, майораты следовало бы урезать, уменьшить размерами, но сам по себе принцип — не дробить хозяйство, а передавать старшему в роде — важен. [Юрий Давыдов. Синие тюльпаны (1988-1989)] [омонимия снята]*

Ve větách se nacházely odklony od normativního lexika (například v podobě dialektismů). Vliv koncovky jsme nezaznamenali ani u vypravěčské formy, jelikož byly věty psané v ich-formě i v er-formě. Výše uvedená charakteristika lexému se v průběhu let nezměnila.

Mluvený korpus s 222 doklady potvrdil teze týkající se korpusu s odstraněnou homonymií. Doklady se zde nachází ve formě Loc1 povětšinou s poněkud obecným významem ve smyslu „svým způsobem“ apod.

Novinový korpus nabídl 977 dokladů, které jsme ovšem pro jejich množství neanalyzovali všechny. Vyhledali jsme pouze ty doklady, které nám pomohly opět potvrdit teze týkající se zejména sémantické stránky lexému ve formě Loc1.

Méně výskytů, jak jsme již avizovali, nabídl korpus pro Loc2. V základním korpusu s odstraněnou homonymií jsme pracovali s 26 doklady. V 11 z nich se vyskytovala předložka *на*, v ostatních 15 předložka *в*. V tomto případě se lexém lehce sémanticky odlišoval v závislosti na předložce. Předložka *на* se vyskytovala v kontextu vět, kdy se hovořilo v přeneseném slova smyslu o době při narození, přičemž až na jeden případ vždy následovalo participium pasiva od slovesa *писать*:

Пříklad č. 48: *И мне на роду, видимо, было написано иметь трёх дочерей. [Сати Спивакова. Не всё (2002)] [омонимия снята]*

V kontextu věty se nacházela slova normativní i příznaková. Věty byly psány jak v *ich*-formě, tak i v *er*-formě.

Lexém pojící se s předložkou *в* se objevoval ve významu rodinné dynastie, jací byli členové zmiňované dynastie, či kdo do ní patřil. V těchto větách se bez výjimky vyskytovalo sloveso „být“ v různých formách.

Пříklad č. 49: *Последняя в роду правящей династии Медичи Анна Мария Луиза завещала все картины, скульптуры, архитектурные сооружения народу Флоренции. [Итальянское каприччио для путешественников (2000) // «Туризм и образование», 2000.06.15] [омонимия снята]*

Tyto dva významy se vyskytovaly také v mluveném korpusu, který obsahoval 42 dokladů.

V nejobsáhlejší korpusu, novinovém, jsme mezi 316 doklady vyhledali tyto významy podle bezprostředního kontextu, ve všech případech s předložkou *в* byl rod chápán opět ve smyslu dynastie. Významy, které se pojí s koncovkou Loc1 se nepromítaly do lexému s koncovkou Loc2. Žádný z dokladů tedy neobsahoval tento lexém v obecném významu „ve smyslu“ apod. Ve všech 73 dokladech s předložkou *на* následovalo po analyzovaném lexému opět pasivní participium *написано*.

Пříklad č. 50: *У него на роду написано быть столичным городом. [Елена РОТКЕВИЧ, Санкт-Петербург. Валентина Матвиенко метит в столичные мэры // Известия, 2004.07.16] [омонимия не снята]*

V žádném z korpusů nepředcházela lexému s koncovkou Loc2 předložka *на* doplněné o přívlastek shodný, ať nacházející se v prepozici či v postpozici. Pokud se přívlastek shodný vyskytoval, pojil se vždy s předložkou *в*. V takovém případě se vždy jednalo o přivlastňovací zájmeno, výjimečně i o adjektivum.

U tohoto lexému jsme došli k závěru, že je, narozdíl od lexému *край*, v této skupině oprávněně. Vyskytoval se s oběma lokálovými koncovkami. Volba lokálové koncovky byla v tomto případě závislá od významu lexému. S koncovkou Loc1 byl lexém užit převážně v obecném významu „ve smyslu“ či „obdobně“. S koncovkou Loc2 byl pak užíván ve významu rodu, dynastie. Tento význam se však v několika málo případech nacházel i s koncovkou Loc1. Sémantické rozlišení koncovky zde tedy není striktní.

9.3 Ход

V neposlední řadě jsme se v této práci zaměřili na lexém *ход*. Korpus pro koncovku Loc1 nabídl 206 výskytů z let 1891 až 2010. Ve všech dokladech pro Loc1 se zpravidla vyskytovala předložka *в*. Předložka předcházela lexému bezprostředně, v žádném dokladu nebyl před lexémem přívlastek. Až na ojedinělé případy měly všechny doklady význam časový. Po předložce běžně následovalo substantivum, které je možné časově ohraničit či časově blíže určit.

Dále jsme proanalyzovali mluvený a novinový korpus. V mluveném korpusu jsme pracovali s 226 doklady, z nichž 3 byly starší roku 1950. Ani tři nejstarší doklady nevykazovaly žádný posun ve významu. V mluveném korpusu jako jediném ze tří analyzovaných se vyskytoval před lexémem přívlastek shodný, byť pouze v pěti případech z 226. Zaujaly nás zde dva výsledky, u nichž byly pro stejný význam použity obě dvě předložky. Jedná se o slovní spojení *в крестном ходе* a *на*

крестном ходе. Oba dva doklady pochází z roku 2003 a není zde patrný žádný posun ve významu závislý na volbě předložky. V prvním příkladu však je možné, že roli hrál širší kontext, který však není v ukázce patrný. Zběžný průzkum výrazu s oběma předložkami poukázal na to, že sémanticky se věty nelišily, pouze byly pro daný kontext zvoleny jiné výrazové prostředky. V obou případech se tedy jedná o přímé významy, kdy předložka nehraje výraznější roli. Předložka *на* navíc byla použita pouze v tomto spojení, pouze ve dvou případech ze všech tří korpusů.

Příklad č. 51: [*Респондентка, жен, 65*] *Крестный ход тогда был / дак я была на крестном ходе. [Об обрядах (беседа лингвиста с информантом) // Экспедиция филологического ф-та МГУ, 2003] [омонимия не снята]*

Příklad č. 52: [*Экскурсовод, муж*] *6 дней трудов / усилий / без отдыха / очень мало спят / кушать им тоже особо / пища скудная / но удивительно / у всех светлые лица у всех в этом Крестном ходе. [Экскурсия по Великоорецкому храму // Экспедиция филологического ф-та МГУ, 2003] [омонимия не снята]*

Novinový korpus poskytl 1172 výsledků. I zde bez výjimky lexému bezprostředně předcházela předložka *в*. Ve všech případech následovalo substantivum, stejně jako v korpusu s odstraněnou homonymií, které lze časově určit, ohraničit. V některých dokladech časově určující lexém nenásledoval, nacházel se však v prepozici a následovalo vztažné zájmeno:

Příklad č. 53: *Результатом уличных схваток, в ходе которых оппозиция неоднократно применяла огнестрельное оружие и "коктейли Молотова", стали десятки человеческих жертв. [Гамлет Матевосян. Население Армении положительно относится к присоединению Крыма к РФ // РИА Новости, 2014.05.01] [омонимия не снята]*

V případě novinového korpusu jsme museli odhlédnout od diachronního hlediska a zaměřit se pouze na synchronní podobu, jelikož všechny výskyty spadaly do roku 2014.

Pro lexém s koncovkou Loc2 jsme nejprve pracovali s korpusem s odstraněnou homonymií, který nabídl 184 dokladů. Na rozdíl od Loc1 se zde vyskytuje předložka *в* i *на*, přičemž *на* zřetelně převažuje (cca 20 výsledků ku 160). Časový rozsah tohoto korpusu sahá od roku 1830 po rok 2009, z toho zhruba 40 výsledků je starších roku 1950.

Sémanticky má lexém ve tvaru Loc2 oproti Loc1 poněkud širší záběr. Výsledky se spojkou *в* se vyskytovaly ve významu týkajícím se módy či aktuálnosti. Předložka *на* se nejčastěji vyjadřovala ve smyslu „za jízdy“, „za běhu“, bez zastavení. Dále pak byl lexém často použit ve spojení *на полном ходу* ve významu „při plném výkonu“. Smyslově jsou si tedy všechny významy logicky blízké, nehledě na výběr předložky.

I pro lexém ve tvaru Loc2 byly analyzovány mluvený a novinový korpus. U mluveného korpusu jsme pracovali s 96 výsledky, ve kterých se vyskytovaly obě dvě předložky, přičemž, stejně jako v korpusu s odstraněnou homonymií, předložka *на* značně dominovala. Časové rozpětí dokladů je zde mezi lety 1867 a 2011. Korpus nabídl 5 výsledků starších roku 1940, nutno ale podotknout, že 1 doklad je zde zařazen z důvodu přepisu čtení knihy Lva Tolstého – *Война и Мир* do rádia, stylisticky se proto poměrně odlišuje, jelikož se nejedná o spontánní mluvený projev se všemi svými specifiky.

Předložka *в* zde vystupovala ve spojení se dvěma významy. V prvním případě se jednalo opět o význam „v módě“. V druhém případě se jednalo o oběh, tok financí.

Příklad č. 54: [№ 7, муж, 37] *Вот в США доллар 137 лет в ходу и все деньги к оплате принимают. [Беседа с социологом на общественно-политические темы (Самара) // Фонд «Общественное мнение», 2001] [омонимия не снята]*

Předložka *на* se objevovala jako bezprostředně předcházející zkoumanému lexému, ve významu zdůraznění činnosti za pohybu, bez zastavení, ve spěchu. Další příklady se vyskytovaly pouze po jednom nebo dvou výskytech. Jednalo se o lexémy *резиновый*, *самый*, *полный*, *хороший* a jiné, jejich významy se ale od sebe značně odlišují, nelze vyvodit společný závěr.

U novinového korpusu jsme zpracovali 282 dokladů. V tomto případě lze brát v potaz pouze synchronní aspekt, jelikož jeho rozsah byl pouze v letech 2012 – 2014. Tento poměrně aktuální novinový korpus poukázal na další významy, které se u předchozích dvou nevyskytly. Kromě ostatních již zmíněných tak přibyl význam „na tahu“ u komentáře šachových partií, dále pak ve smyslu plně funkční, bez závad a v pořádku či spojení *на волном ходу*, které by se dalo přeložit ve smyslu „volnoběh“, u automobilu pak „na neutrál“, tedy nezařazená rychlost v převodovce.

V případě druhého lokálu lexému *ход* na základě uvedené analýzy lze tvrdit, že nejen výběr lokálové koncovky určuje význam, nýbrž také výběr předložky. To se liší oproti lexému ve formě *Loc1*, kdy až na výjimku předcházela předložka *в*. Pokud se objevila předložka *на* (viz *на крестном ходе*), význam to nijak neovlivnilo.

Shrňme-li poznatky získané o tomto lexému z provedené analýzy, dojdeme k závěru, že výběr lokálové koncovky má vliv na sémantiku lexému, nicméně v rámci *Loc2* jej ještě dále ovlivňuje také výběr předložky. Toto nelze aplikovat na *Loc1*, jehož význam je ovlivněn pouze výběrem lokálové koncovky.

9.4 Круг

Jako poslední byl do naší analýzy zařazen lexém *круг*. Tento lexém však (na rozdíl od ostatních analyzovaných lexémů) nebyl zvolen kvůli největšímu počtu dokladů v korpusu, nýbrž jsme k volbě přistoupili zejména díky vyváženosti počtu dokladů u obou pádových koncovek.

Dokladů pro koncovku *Loc2* v korpusu s odstraněnou homonymií, který jsme i zde považovali za výchozí, jsme měli k dispozici 71. I v tomto případě jsme se v první řadě zaměřili na sémantický kontext věty a význam lexému samotného.

S koncovkou *Loc2* se nejčastěji pojil lexém ve spojení s přívlastkem „rodinný“ ve významu provádět činnost v rodinném kruhu. V obdobném duchu se nesly také

další významy. Druhý nejčastější význam v dokladech z korpusu byla činnost v kruhu přátel. Kruh tedy vystupoval nejčastěji ve významu určité skupiny lidí.

Ostatní významy se již poněkud odlišovaly. Jednalo se tak například o kruh ve sportovní tematice, se kterým se pojila předložka *ha*. Zaznamenali jsme ale také několik ojedinělých případů, kdy se jednalo například o magický kruh.

Neopomenuli jsme přihlídnout také k dalším hlediskům. Syntakticky byly věty povětšinou standardní, neobjevovaly se žádné odklony od standardního slovosledu, nevyskytovalo se ani obmykání. U zkoumaného lexému se zhruba v polovině případů nacházela předložka v bezprostřední blízkosti, předcházela-li lexému předložka *ha*, nenásledoval po lexému přívlastek neshodný. Jinak tomu bylo u předložky *e*, kdy v případě, že přívlastek shodný nepředcházel analyzovanému lexému, nacházel se přívlastek v postpozici. V tomto případě se jednalo o přívlastek neshodný. Předložka *ha* se vyskytovala jak bez přívlastků, tak i s přívlastkem, který se však nacházel vždy v prepozici a jednalo se o přívlastek shodný.

Lexém se nacházel jak v kontextu přímé řeči, tak i v kontextu věty v *ich*-formě i *er*-formě. Ve větách se dále vyskytovaly dialektismy či například přechodník.

Dále jsme přistoupili k práci s mluveným korpusem, který nabídl 51 dokladů. Mezi nimi se nejčastěji nacházel lexém, stejně jako u předchozího korpusu, ve spojení ve významu v rodinném kruhu či kruhu přátel.

V tomto korpusu se pouze dvakrát vyskytla předložka *ha*, v ostatních případech předcházela lexému předložka *e*.

V závěru naší analýzy jsme přistoupili ke koncovce *Loc1* u lexému *круг*. Po odstranění homonymních výrazů jsme pracovali s 32 doklady. Nejprve jsme se opět zaměřili na sémantické hledisko. Mezi doklady se vyskytoval lexém ve formě názvu či jako součást spojení polární kruh. Dále se jednalo o význam kola ve smyslu části závodní trati, okruhu. Nejednalo se však o lokální význam, nýbrž časový.

Пříklad č 55: *Ведь во втором круге ему предстоит сразиться не с кем-нибудь, а с бывшей первой ракеткой мира бразильцем Густаво Куэртенем. [Роман Средиземский. Мертвее всех мертвых. Марат Сафин: «Я больше не мог. Это было ужасно» (2002) // «Известия», 2002.08.28] [омонимия снята]*

Dále se jednalo o kruh v přímém slova smyslu, tedy o geometrický útvar nebo věc ve tvaru kruhu. Lexém se také ale vyskytoval v přeneseném slova smyslu, kdy se hovořilo o uzavřeném, uzavřeném útvaru, u kterého symbolicky není začátek či konec.

Při analýze mluveného korpusu s 51 doklady jsme došli ke stejným výsledkům, co se týče sémantiky, jako u základního korpusu s odstraněnou homonymií. Jmenovitě se doklady zaměřovaly na sportovní tematiku, o věci či jevy ve tvaru kruhu či o název díla Alexandra Isajeviče Solženicyna: V kruhu prvním.

Nejobsáhlejší korpus byl v případě lexému *круг* ve formě Loc1 korpus novinový. Zde jsme měli k dispozici 1304 dokladů. Ve většině výsledků se před lexémem nacházela řadová číslovka a jednalo se tedy o sportovní tematiku hovořící o počtu kol, opět se tedy nejedná o lokální význam, ale o časový a výběr koncovky Loc1 je tedy na místě.

Z formálního hlediska se před lexémem nacházely přívlastky shodné, po lexému přívlastky neshodné či bezprostředně předcházela spojka. V dokladech byly využity obě spojky pojící se s Loc2, tedy *в* i *на*, přičemž ani jedna z nich výrazně nepřevyšovala počet druhé v žádném korpusu.

U tohoto korpusu jsou tedy patrné jisté rozdíly v sémantice, byť se někdy prolínají. Užší významový okruh je v tomto případě u lexému s koncovkou Loc2, který se primárně vyskytoval ve významu skupiny lidí. Pro koncovku Loc1 jsme zaznamenali již více významů, většina z nich však neměla lokální význam, který by předurčoval primární užití místního pádu.

10 Závěr

Cílem této práce bylo v rámci teoretické části přiblížit problematiku druhého lokálu. Nastínili jsme, jak druhý lokál vznikl, jaké formální vlastnosti musí mít substantiva, která tvoří Loc2 a jaké sémantické vlastnosti mají substantiva ve formě Loc2.

V praktické části jsme analýzou výsledků z ruského národního korpusu chtěli dosáhnout zmapování vývoje koncovky Loc2. Tato analýza musela probíhat zvlášť pro každou ze tří skupin, do kterých byla substantiva rozdělena na základě toho, jaký status tato koncovka má (zda je její užití obligatorní, variabilní či závislé na sémantice).

V rámci skupiny substantiv, pro které je užití koncovky Loc2 obligatorní, jsme zjistili, že zhruba do 30. let 19. století se pro tato substantiva používala koncovka Loc1 jako rovnocenná koncovce Loc2 a doklady s touto (z dnešního hlediska nenormativní) koncovkou jinak odpovídaly všem normám a nebyla zde patrná snížená stylistika či nenormativní lexikum.

U druhé skupiny substantiv s variabilním užitím koncovky lokálu jsme zjistili, že jsou jisté tendence k rozlišení významu mezi substantivy s koncovkami Loc1 a Loc2, nicméně jsou jen nepatrné, takže koncovky stále zůstávají více či méně variabilní.

Pro třetí skupinu s koncovkami rozlišujícími význam daného substantiva nelze zobecnit výsledky, které by odpovídaly všem lexémům. K téhle skupině jsme však již přistupovali jako k poměrně specifické s tím, že se charakteristika jednotlivých lexémů může od sebe více či méně lišit. V případě lexému *край* sémantický rozdíl spočívá primárně v předložce, nikoliv v koncovce, u lexému *ход* má vliv (v Loc2) kromě koncovky i předložka. Lze však tvrdit, že jsou jisté tendence ke splývání významů s různými lokálovými koncovkami a volba této koncovky striktně nestanovuje sémantiku.

11 Seznam použité literatury

- BROWN, Dunstan. *Peripheral functions and overdifferentiation: the Russian second locative*. In: Russian Linguistics, 2007, 31.1: 61-76.
- CORBETT, Greville G.; NOONAN, Michael (ed.). *Case and grammatical relations: studies in honor of Bernard Comrie*. John Benjamins Publishing, 2008.
- ĐUROVIČ, Ľubomír. *Paradigmatika spisovnej ruštiny*. Bratislava, SPN, 1964.
- ĐUROVIČ, Ľubomír, GIGER Markus. *Paradigmatika spisovné ruštiny. Hláskosloví a tvarosloví*. Rukopis v přípravě. Ca. 300 s.
- FLÍDROVÁ, Helena a Stanislav ŽAŽA. *Sintaksis ruského jazyka v сопоставлении с českým*. Brno: Tribun EU, 2013. Knihovnicka.cz. ISBN 978-80-263-0355-8.
- GREPL, Miroslav. *K podstatě a k povaze rozdílů mezi projevy mluvenými a psanými*. In: Otázky slovanské syntaxe: sborník brněnské syntaktické konference, 17.-21. IV. 1961. 2013.
- HAVRÁNEK, B., BARNETOVÁ, V.: *Průruční mluvnice ruštiny pro Čechy I.: Hláskosloví a tvarosloví*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1961
- HOFFMANNOVÁ, Jana, Jiří HOMOLÁČ, Eliška CHVALOVSKÁ, Lucie JÍLKOVÁ, Petr KADERKA, Petr MAREŠ a Kamila MRÁZKOVÁ. *Stylistika mluvené a psané češtiny*. Praha: Academia, 2016. Lingvistika (Academia). ISBN 978-80-200-2566-1.
- ISAČENKO, Aleksandr Vasil'jevič. *Grammatičeskij stroj ruskogo jazyka v сопоставлении с slovenským: morfologija*. Bratislava: Izdatel'stvo Slovenskoj akademii nauk, 1954.
- KASACK, Wolfgang. *Slovník ruské literatury 20. století*. Votobia, 2000.
- KURZ, Josef. *Učebnice jazyka staroslověnského*. 1. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1969.

Rusko-český, česko-ruský velký slovník. Brno: Lingea, 2009. ISBN 978-80-87062-65-4.

VEČERKA, Radoslav. *Staroslověňština v kontextu slovanských jazyků.* Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2006. ISBN 80-244-0889-9.

VEČERKA, Radoslav. *Staroslověňština.* Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1984.

ZALIZNJAK, Andrej Anatol'evič. *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka: slovoizmenenie: okolo 100.000 slov.* Russkij jazyk, 1977.

ZALIZNJAK, Andrej Anatol'evič. *Grammatičeskij slovar' russkogo jazyka: slovoizmenenie: okolo 100.000 slov.* Izd. 5-e, ispravlennoe. Moskva: AST-PRESS, 2008. ISBN 9785462007668.

ПЛУНГЯН, Владимир Александрович. *К семантике русского локатива («второго предложного» падежа).* In: Семиотика и информатика, 2002, 37: 229-254.

Internetové zdroje:

Национальный корпус русского языка [online]. Москва, © 2003-2016 [cit. 2016-10-30]. Dostupné z: <http://ruscorpora.ru/>

12 Seznam Obrázků

Obrázek 1 Lexém *бек* v Rusko-českém, česko-ruském slovníku (nejen) pro překladatele

13 Seznam zkratek

Nom. Sg.	Nominativ singuláru
Nom. Pl.	Nominativ plurálu
Gen. Sg.	Genitiv singuláru
Gen. Pl.	Genitiv plurálu
Dat. Sg.	Dativ singuláru
A. Sg.	Akuzativ singuláru
Loc. Sg.	Lokál singuláru
Loc1	První lokál
Loc2	Druhý lokál

Příloha 1

Substantiva s obligatorním užitím koncovky Loc2

Substantivum	Loc2		Loc1	
	Počet dokumentů	Počet dokladů	Počet dokumentů	Počet dokladů
ад	16	24	3	3
баз (на)	2	2	0	0
бал (на)	12	27	4	6
бег (на)	25	31	1	1
берег (на)	146	363	2	2
бой (на)	32	76	0	0
бор (в)	7	9	0	0
борт	23	33	0	0
бред (в)	20	25	1	1
быт (в)	22	27	4	5
вал (на)	6	10	0	0
век	18	21	101	226
верх	27	36	0	0
ветер (на)	29	43	2	2
вид	209	410	345	856

воз (на)	2	2	0	0
глаз	19	23	3	4
год (в)	685	2503	4	5
горб	0	0	0	0
гроб (в)	27	30	9	13
долг	6	6	1	1
Дон	4	8	0	0
жар	13	13	1	1
зад	3	4	1	1
корм	0	0	0	0
Крым	20	30	0	0
лёд	28	49	0	0
лес (в)	108	341	4	4
лоб	51	72	1	1
луг	14	17	0	0
мозг (в)	33	58	6	9
мост (на)	20	30	0	0
мох ***	6	8	1	1
низ	10	10	0	0
нос	42	57	2	2
паз (в)	0	0	0	0

пир (на)	5	7	0	0
плац (на)	4	4	0	0
плєн (в)	27	44	0	0
плот (на)	5	5	0	0
повод	10	11	0	0
пол	120	285	0	0
полк (в)	14	28	0	0
порт (в)	17	28	0	0
пост (на), stanoviště	35	48	1	1
пост – pŭst	37	48	0	0
пот (в)	10	11	8	8
пруд	8	13	4	4
пыл (в)	9	12	0	0
рай (в)	22	26	0	0
ров (во)	4	5	0	0
ряд (в)	57	98	52	70
сад (в)	100	233	1	1
свет (на)	11	12	190	526
смотр (на)	1	1	2	3
снег	53	93	0	0

сук	1	1	0	0
ток (на)	2	2	0	0
тыл (в)	26	52	0	0
чад (в)	5	7	0	0
шкаф	44	78	0	0
артполк (в)	0	0	0	0
аэропорт (в)	23	37	0	0
бережок (на)	6	6	0	0
бочок	0	0	0	0
гай (в)	0	0	0	0
детсад (в)	0	0	0	0
Клин (в)	1	10	0	0
кон (на)	3	3	0	0
лёт (на)	32	53	0	0
лог (в)	1	1	0	0
мол (на)	2	2	0	0
пах (в)	3	3	0	0
перёд (на)	0	0	0	0
под (на)	0	0	0	0
полубред (в)	4	5	0	0
скит (в)	2	2	0	0

торг (на)	0	0	1	1
фальшпол (на)	0	0	0	0

Zdroj: NKRJa

Pozn.: Údaje získané z korpusu s odstraněnou homonymií k 30. 11. 2016

Příloha 2

Substantivum	Loc2		Loc1	
	Počet dokumentů	Počet dokladů	Počet dokumentů	Počet dokumentů
грунт	0	0	9	9
дуб	1	1	1	2
дым	24	35	3	3
жир	0	0	4	4
зоб	1	1	0	0
клей	1	3	0	0
крюк	0	0	1	1
мёд	2	2	1	1
мыс	3	4	2	2
пух	3	3	0	0
рой	0	0	0	0
сок	6	6	1	1
спирт	5	5	2	5
стог	0	0	1	1
суп	0	0	7	11
таз	7	9	0	0

хлев	2	2	0	0
чай	1	1	5	5
чан	1	3	1	1
шёлк	1	1	3	3
блокпост	0	0	0	0
зоосад (в)	0	0	1	2
коленвал (на)	0	0	0	0
лён	0	0	0	0
лужок (на)	0	0	2	2
метромост (на)	0	0	0	0
распредвал (на)	0	0	0	0
уголок	5	5	38	53
форт (в)	0	0	1	1
цех (в)	7	11	14	16
шлях (на)	0	0	0	0

Zdroj: NKRJa

Pozn.: Údaje získané z korpusu s odstraněnou homonymií k 30. 11. 2016

Příloha 3

Substantivum	Loc2		Loc1	
	Počet dokumentů	Počet dokladů	Počet dokumentů	Počet dokladů
край	82	123	37	57
круг	57	73	25	32
лад	3	3	1	1
мех	9	10	1	1
мир	9	10	366	894
род	23	29	99	156
рот	50	77	1	1
строй	16	18	12	14
угол	159	380	1	1
ход	110	183	159	223
цвет	1	1	10	10

Zdroj: NKRJa

Pozn.: Údaje získané z korpusu s odstraněnou homonymií k 30. 11. 2016